

บทสรุป

การจัดเก็บภาษีอากร เป็นเครื่องมือของรัฐในการหารายได้ และเป็นเครื่องมือในการกระจายรายได้ต่อบุคคลในสังคม ฉะนั้นรัฐจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างประโยชน์สุขให้แก่อสังคมนั้น โดยอาศัยรายได้หลักจากการเก็บภาษีอากร ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นข้อแลกเปลี่ยนที่ประชาชนตอบแทนรัฐ

วิธีการจัดเก็บภาษีอากรในสังคมไทย ได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพความจำเป็นและความเหมาะสมในแต่ละสมัย การรวบรวมรายได้แบบเดิม รัฐบาลจัดเก็บในรูปสิ่งของ เงินตรา และการเกณฑ์แรงงาน การตอบสนองผลประโยชน์ของรัฐมักเป็นในรูปการให้ความคุ้มครองทางสังคม และอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพของประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรกรรมขนาดพอเลี้ยงตัวและมีผลผลิตส่วนเกินบ้างเพื่อแบ่งปันให้แก่อสังคมนั้น โดยผ่านทางระบบไพร่ซึ่งมีขุนนางหรือเจ้าขุนมูลนายเป็นจักรกลสำคัญในการส่งส่วยนั้น ผลผลิตจากประชาชนจะเคลื่อนย้ายสู่รัฐโดยขุนนางได้รับส่วนแบ่งจากผลประโยชน์ทั้งในรูปผลผลิตและแรงงาน วิธีการรวบรวมรายได้เช่นนี้ เป็นไปอย่างดีเนื่องจากลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเอง

เมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากผลกระทบจากการติดต่อกับสังคมภายนอก โดยเฉพาะกลุ่มประเทศมหาอำนาจตะวันตก ทำให้ระบบการค้าเสรีเข้ามามีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางของเศรษฐกิจไทย กลุ่มผู้ปกครองถูกกระทบกระเทือนจากการถูกจำกัดบทบาทในการผูกขาดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการค้า ประกอบกับการขาดประสิทธิภาพของระบบการจัดเก็บภาษีอากรแบบเดิมที่ไม่ได้ให้ประโยชน์แก่สถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่ ผลประโยชน์จึงกระจายอยู่ในกลุ่มขุนนางและเจ้าภานุนายอากร ด้วยเหตุนี้ พระมหากษัตริย์จึงต้องปรับปรุงวิธีการจัดเก็บภาษีอากรใหม่ให้รัดกุม และมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการพัฒนาจากแนวทางปฏิบัติในระบบการเก็บภาษีอากรแบบเดิม อาศัยกลไกการจัดเก็บในลักษณะเดิม แต่ทุกอย่างต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ทั้งในด้านการรวบรวมรายได้และการใช้จ่าย นั่นคือ

รัฐจะเป็นผู้ควบคุมในการจัดเก็บ ส่วนในทางปฏิบัติ รัฐบาลเน้นการโดยจัดส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยตรงไปปฏิบัติหน้าที่จัดเก็บ หรืออาศัยผ่านกลไกการปกครองส่วนท้องถิ่น และเจ้าพนักงานอากร โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่รัฐอีกทีหนึ่ง

การตั้งหอรับผูกากรศึพัฒน์ใน พ.ศ. ๒๔๑๒ เป็นการจัดองค์กรการทำงานด้านภาษีอากรให้มีประสิทธิภาพขึ้น ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงสามารถควบคุมรายได้รายจ่ายของรัฐได้โดยตรงแทนที่อำนาจการจัดเก็บและการใช้จ่ายจะกระจายอยู่ตามหน่วยงานต่าง ๆ อย่าง เป็นอิสระแบบเดิม จึงมีส่วนกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงสามารถตั้งและเสริมสร้างอำนาจทางการเมือง ให้มารวมศูนย์ที่สถาบันของพระองค์ ส่งผลให้พระองค์ทรงสามารถปฏิรูปการปกครอง และวางแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากอิทธิพลตะวันตกที่หลังไหลเข้ามาอย่างรวดเร็ว เพื่อคงความมั่นคงแห่งสถานะการเป็นชาติของสยามไทย

การใช้จ่ายของรัฐบาลโดยทั่วไป เป็นเครื่องแสดงอย่างชัดเจนถึงเป้าหมายในการบริหารประเทศ กรณีสยามไทยพบว่า นโยบายหลักของรัฐบาลอยู่ที่การป้องกันประเทศ ดังนั้น งบประมาณรายจ่ายทางด้านการทหารจึงมักจะสูงที่สุดอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่งบประมาณรายจ่ายเพื่อพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมได้รับส่วนแบ่งเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากสภาพการณ์ทางการเมืองภายนอกที่การขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของมหาอำนาจตะวันตกกำลังทวีความรุนแรงขึ้น ดังจะเห็นได้จากกรณีการเสียดินแดนซึ่งเกิดขึ้นหลายครั้ง

ส่วนสภาพเศรษฐกิจและสังคมนั้น รัฐบาลไม่ไค้มุ่งที่จะวางเป็นนโยบายหลัก ด้วยเหตุที่เห็นความจำเป็นของการป้องกันประเทศเป็นอันดับแรก โดยพิจารณาว่า หากไม่ป้องกันประเทศไว้ก็ไม่มีความจำเป็นอันใดในการพัฒนาประเทศ และอีกประการหนึ่ง อาจเป็นด้วยเหตุที่เศรษฐกิจแบบคั้งเดิมของสยามไทยคือ เศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองนั้น รัฐบาลไม่ค่อยได้เข้าไปจัดการช่วยเหลือมากนัก ประชาชนก็สามารถดำรง

ชีวิตอยู่ได้ ทำให้รัฐบาลไม่ตระหนักถึงความสำคัญด้านนี้ เมื่อเกิดปัญหาข้าวขาดแคลนเพราะความล้มเหลวทางการผลิต ซึ่งอาจจะ เป็นผลมาจากสภาพดิน ฟ้าอากาศที่เปลี่ยนแปลง รัฐบาลก็จึงจะเข้าไปแก้ไขปัญหาแบบเฉพาะหน้า ถึงกรณีการเกิดปัญหาน้ำท่วมใหญ่ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ แม้เมื่อระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจการค้า มีการขยายผลผลิตบางอย่างเพื่อส่งออก เป็นสินค้าตามความต้องการของโลก รัฐบาลก็ยังไม่ได้ไปมีบทบาทอย่างจริงจัง ในการพัฒนาเศรษฐกิจ แม้ว่าจะมีการลงทุนในการชลประทานและการรถไฟ ก็ไม่พบว่าจะเป็นการสร้างประโยชน์ต่อเกษตรกรเท่าใด นอกจากการเบิกพื้นที่ทำกิน แต่กรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนใหญ่ตกอยู่ในกลุ่มเจ้านายและขุนนาง เกษตรกรเป็นแต่เพียงผู้เช่าที่ดิน ยิ่งใน เรื่องการรถไฟ รัฐบาลมีจุดมุ่งหมายหลักในการสร้างอยู่ที่ความมั่นคงทางการเมือง ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรจึงเกิดขึ้นตามยถากรรมจากผลกระทบของเศรษฐกิจภายนอก มากกว่าการวางนโยบายของรัฐบาล

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมบางประการ เปิดโอกาสให้ประชาชนบางคนเปลี่ยนแปลงฐานะทางชนชั้นได้ โดยผ่านทางระบบการศึกษาและระบบราชการ ซึ่งแม้ว่าจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา จะมีขึ้นเพื่อการสร้างอุดมการณ์แห่งรัฐ ก็คือสร้างความรู้สึกให้ทุกคนร่วมกันเป็นชาติภายใต้การปกครองของรัฐ แต่ก็ เป็นช่องทางให้สามัญชนมีโอกาสได้เข้าโดยผ่านทางระบบการศึกษา เข้าไปในระบบราชการซึ่งกำลังต้องการกำลังคนไปปฏิบัติราชการในกิจการที่ขยายขึ้นอย่างมากภายใต้การควบคุมของรัฐ แต่เมื่อนโยบายการบริหารราชการไม่สามารถสร้างความสมดุลระหว่างกลุ่มข้าราชการ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มเจ้านายและขุนนางกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มชนชั้นกลางซึ่งเป็นข้าราชการรุ่นใหม่อีกกลุ่มหนึ่ง จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๕๑๕

โดยทั่วไปแล้วอาจกล่าวได้ว่า การปรับปรุงการจัดเก็บภาษีอากร ส่งผลอย่าง
มากต่อความมั่นคงทางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ในระบอบประชาชนแล้ว
ไม่ได้อิทธิพลทางด้านการเปลี่ยนแปลงมากนัก เพราะประชาชนยังคงได้รับประโยชน์คอบ
สนองจากภาษีในอัตราค่าดั้งเดิม.

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

๑. เอกสารชั้นต้นที่ยังมีค่าตีพิมพ์

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๑ เบ็ดเสร็จกระทรวง

เกษตรราชการ.

- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๓ กรมนา.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๓.๑ ราชการทั่วไป.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๓.๒ เงินค่าที่นา.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๓.๓ ที่นา.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๔ กรมทะเบียนที่ดิน.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๔.๑ ประกาศและพระราชบัญญัติ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๔.๒ รายงานชาหลวง เกษตรจัดการที่ดิน.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๔.๕ คาเช่า อากรที่ดิน.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๖ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๖.๑ ราชการทั่วไป.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๖.๒ พระราชบัญญัติ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๘ กรมคลอง.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๘.๔ก บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม คดีความที่นา.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๑๐ กรมเพาะปลูก.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๑๐.๑ ชาว.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ. ๑๐.๒ พืชชนิดต่าง ๆ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑ เบ็ดเสร็จกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒ ประกาศและพระราชบัญญัติ.

หอจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๔ ที่ดิน.

- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๕.๑ งบประมาณและราชการทั่วไป.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๕.๒ งบประมาณกระทรวงต่าง ๆ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๖ กรมสารบัญชี.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๗ กรมตรวจ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๘ กรมพระคลังข้างที่.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๘.๑ พระราชบัญญัติ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๘.๒ ฎีกาเงิน.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๘.๓ คำจ่ายเงิน.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๘.๔ ที่ดิน.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๐ กรมกระสาป่นสิทธิการ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๑ กรมธนบัตร.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๓.๑ กรมสรวย ฎีกาเงิน.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๓.๒ เงินส่วยและเงินพินัยกรรมหลวง.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔ ภาษี.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๑ กรมสรรพากร.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๑ก ฝิ่น.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๑ข สุรา.
- ✓ _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๑ค บอนเบี้ย.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๒ กรมสรรพภาษี.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๒ก ภาษีต่าง ๆ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๓ บัญแผนภาษีอากร.
- ✓ _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๔.๔ ภาษีอากรมณฑลต่าง ๆ.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๗ กรมศุลกากร.
- _____ . เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๗.๑ ประกาศและพระราชบัญญัติ.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๗.๒ ภาษีขาเข้าขาออก.

- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๗.๓ ภาษีกับต่างประเทศ. /
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๑๘ เงินเดือนข้าราชการ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๐ ธนาคารต่าง ๆ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๑ เงินค่างระหว่างกระทรวงและเงินหลวงสูญ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๒ หนี้หลวง.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๒.๑ หนี้เงินค่างภาษีอากร.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๒.๒ หนี้เงินกู้หลวง.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๒.๓ หนี้เงินค่างค่าเช่านา.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๕ รัฐบาลกู้เงินต่างประเทศ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๔๕ เบ็ดเตล็ด.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๒.๑๔ ทรวรราชการ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๒.๒๕ ทูพิกษภัยและอพยพ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๒.๒๖ ขอวิวาทต่าง ๆ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๑๖.๓ ภาษีไม้. /
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๒๘.๑ การเก็บภาษีอากร ค้าธรรมเนียมต่าง ๆ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๒๘.๒ ส่วย เลข และรัชชูปการ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ย. ๑๒ ฎีการ้องทุกข์.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ย. ๑๓ คดีความ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ย. ๑๓.๑ หนี้เงินหลวง.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ย. ๑๓.๑๐ ที่กิน.
- เอกสารรัชกาลที่ ๕ ย. ๒๐ ค้าธรรมเนียมความ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ. ๑ เบ็ดเสร็จกระทรวงเกษตรราชการ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ. ๒ ประกาศและพระราชบัญญัติ.
- เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ. ๔ ล่าคลอง ทำนบ ประตูน้ำ.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ. ๕ บริษัทบุคคลองแลกนูนาสยาม.

- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ. ๖ กรมราชโอดหนัก.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ. ๗ กรมทะเบียนที่ดิน.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ กษ. ๘ ทูพภิกขภัย.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑ เมืคเสริจกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๒ ประกาศและพระราชบัญญัติ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๔ กรมพระคลังข้างที่.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๕ กรมศุลกากร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๖ กรมธนบัตร.
- ✓ ____ . เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๗ กรมสุรยาาาเนิน.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๘ งบประมาณ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๒ หนี้หลวง.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๒.๑ หนี้เงินค่างภาษีอากร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๒.๒ หนี้เงินค่านา.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๒.๓ หนี้เงินกู้หลวง.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๔ รัฐบาลกู้เงินต่างประเทศ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๖.๑ สภาเผยแผ่พาณิชย์.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๗ เงินรัชชูปการ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๘ ภาษีอากร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑๙ เงินหลวงค่างและสูญหาย.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๒๐ ทูพภิกขภัย.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๒๑ สภาการคลัง.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ม. ๓.๔ ทูพภิกขภัยและอุทกภัย.
- ✓ ____ . เอกสารรัชกาลที่ ๖ ม. ๔ อั้งยี่.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ม. ๑๔ แผนกป่าไม้.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ม. ๑๖ แผนกเกษตร.

- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ม. ๑๔ แผนกสรรพากร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ย. ๘ คดีความ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ย. ๑๑ รายงานประจำปี.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ. ๑ เบ็ดเสร็จกระทรวงเกษตร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ. ๔ แร่.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ. ๕ ป่าไม้.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ. ๖ ที่ดิน.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กษ. ๘ การชลประทาน.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑ เบ็ดเสร็จกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๒ ประกาศและพระราชบัญญัติ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๔ กรมธนบัตร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๕ กรมพระคลังข้างที่.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๗ กรมศุลกากร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๘ กรมสรรพากร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๙ ฎีกาต่างประเทศ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๒ เงินรัชชูปการ.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๓ ภาษีอากร.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔ ธนาคารเงิน.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๕ งบประมาณแผ่นดิน.
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๗ หนี้พระราชทรัพย์.

๒. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ - ๕. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

จดหมายเหตุศาลฎีกาฉบับสมบูรณ์ เล่ม ๑ - ๒. สันต์ ท. โกมลบุตร แปล.

พระนคร: สำนักพิมพ์กวางหนา, ๒๕๑๐.

พระบรมราชาวาทในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ.

พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย, ๒๕๐๔.

มั่งรายศาสตร์. ประเสริฐ วัฒนกุล เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร:

ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,

๒๕๒๑.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒: ๑๘ - ๑๒๑.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๘: ๖๒ - ๖๕.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐: ๓๖ - ๔๖.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๖: ๒๙.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๘: ๔๑ - ๔๓.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๓: ๓๒ - ๓๕.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๒: ๓๖.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๐: ๒๔๗ - ๒๔๘.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๒: ๔๐๒ - ๔๐๖.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๘: ๑๒๑ - ๑๒๒.

ราชเลขานุการ, กรม. เรื่องวังหลวงกับวังหน้าในรัชกาลที่ ๕ (ม.ป.ท.,
ม.ป.ป.).

ศิลปากร, กรม. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕.

เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก. ๒๐ เล่ม.

พระนคร: โรงพิมพ์เคลิเมล, ๒๔๗๘.

๓. หนังสือและบทความในหนังสือ

กนลา สุขพานิช และ วุฒิชัย มุลศิลป์, บรรณาธิการ. ทหารกับการเมือง :

วิเคราะห์เปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์-
แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๓.

กำแหง อยู่เอี่ยม. เศรษฐกิจศาสตร์การเมืองภาคต้น. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์จุติ, ๒๕๒๒.

กุหลาบ สายประดิษฐ์. กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติ. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ พี.พี., ๒๕๒๑.

..... ระเบียบสังคมของมนุษย์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ พี.พี., ๒๕๒๐.

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. ชวานากับที่ดิน : ปกวิติหรือปฏิรูป.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๑.

เกื้อกูด ยืนยงอนันต์. การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๑๕๔.

กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๐.

โกมารกุลมนตรี, พระยา. กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวง

พระคลัง). พิมพ์แจกในงานการรับพระอัฐิพระเจ้าพี่ยาเธอ

กรมพระจันทบุรีในถุนาถ. วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เจ้าชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๗.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์-

ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บรรณาธิการ. วิวัฒนาการทุนนิยมไทย. กรุงเทพมหานคร:

สารศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, ๒๕๒๔.

เฉลิมเกียรติ ฉ้วนวล, บรรณาธิการ. แนวปรัชญาตะวันตกฉบับสรุพนิติน.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑.

ชัย เรืองศิลป์. ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ ๒๕. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, ๒๕๒๓.

✓ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ คำนเศรษฐกิจ.

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
๒๕๒๒.

✓ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ คำนสังคม.

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, ๒๕๑๘.

ชัยอนันต์ สมุทวณิชและสุวิภา เจริญพงศ์ บรรณาธิการ. การเมือง - การปกครอง
ไทยสมัยใหม่ : รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์.

เอกสารวิชาการ. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,
๒๕๒๒.

ณรงค์ พรพิริยะกุลชัย. ประเทศไทยกับการพัฒนาการเมือง. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๗.

ณรงค์ พวงพิศ. พื้นฐานอารยธรรม : อารยธรรมไทยและอารยธรรมตะวันตก
ยุคใหม่. กรุงเทพฯ: แสงรุ่งการพิมพ์, ๒๕๒๓.

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. สังคมกับการปกครอง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา,
๒๕๒๐.

✓ คำทรงราชานาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานการเลิก
อากรบ่อนเบี้ยและท่วย. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางหุ่น
ประไพลักษณ์. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๐๐.

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานการเกณฑ์ทหาร.

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ. เปรม รัชนิวัต.

พระนคร: ๒๔๕๕.

เทศาภิบาล. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาอรรถกระวีสุนทร (สงวน ศตะรัถ อรรถกระวีสุนทร).

กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., ๒๕๐๓.

นิทานโบราณคดี. พระนคร: โรงพิมพ์กฤษณปกรณ, ๒๕๐๑.

(อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณหญิงกลีการัญญา).

สนทนากับผู้รายปลอน. พระนคร: สำนักพิมพ์อุดม, ๒๔๘๗.

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา และ บริบาลบุรีภักดิ์,

หลวง. ตำนานเงินตราและปรากฏการณ์เรื่องเงินตราสยาม (ฉบับตรี).

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยตรีหญิงวิภา จันทรวงศ์.

พระนคร: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๐๔.

ทวีศิลป์ สีนวัณณะ. คดีพญาระกาภิวัตน์ในกระหวางยุคธรรม ร.ศ. ๑๒๕.

มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๓. (อัครสำเนา)

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐาน

อารยธรรมไทย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘.

ชเนศ อภรณ์สุวรรณ. สังคมและการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ พี.พี.,

๒๕๒๑.

ประยูร ภมรมนตรี, พลโท. บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๗.

ประเสริฐ ณ นคร, ผู้เรียบเรียง. มั่งรายศาสตร์หรือกฎหมายพระเจ้ามั่งราย.

กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร, ๒๕๒๑.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และ จำรัส ม่วงยาม. ทางเดินของชาวนาไทย.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๑.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "ระบบเศรษฐกิจสังคมไทยกึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินา."

ใน ๒๓ ตุลาคม : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คณะ มหาวิทยาลัย,
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๒.

ปรีดา นาคเนาทิม. ภาชีอากรสำหรับนักเศรษฐศาสตร์ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๑.

เศรษฐศาสตร์การภาชีอากร ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๑.

โปลิแซร์, จอร์จ. รากฐานปรัชญาวัตถุนิยม. แปลโดย กลุ่มเพื่อนพ้อง
ในยุโรป. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กอไผ่, ๒๕๒๓.

ไพฑูรย์ มีกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ-
เทรคคิง, ๒๕๑๗.

เพรด คับลิว, ริคส์. การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า. แปลโดย
อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และ เอกวิทย์ ณ ถลาง. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘.

ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์. ปกรณกนิพนธ์.
พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นภาณุพงศ์พิริยเดช. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๓๘.

แมคนีดล์, วิลเลียม เอช. ประวัติศาสตร์โลก. แปลโดย สุจิตรา วุฒิสถิตย์
และคนอื่นๆ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘.

✓ รัสสรค์ ชนะพรพันธุ์. ทฤษฎีการภาชีอากร. พระนคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย,
๒๕๑๖.

รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์, บรรณาธิการ. สังคมกับเศรษฐกิจ. พระนคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙.

รวุฒิ หิรัญรักษ์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจยุโรป. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐.

วิจิตรวาทการ, หลวง. คำสอนเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย. ม.ป.ท.,

ม.ป.ป.

วิภาช รัชชาวาที. เศรษฐศาสตร์เพื่อมวลชน. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสมัย-

การพิมพ์, ๒๕๒๑.

วิดิสินสกี, เจ. เศรษฐศาสตร์สังคมนิยม. แปลโดย ทวี หมั่นนิกร. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๑๘.

วุฒิชัย มูลศิลป์, สมโชติ อ่องสกุล, บรรณาธิการ. มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์

เปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,

๒๕๒๔.

เวงค์, เคลาส์ และ โรสเชินแบร์ก, เคลาส์, รวบรวม. เยอรมันมองไทย.

พระนคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๒๐.

ศรีจจา. เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์-

นกเขา, ๒๕๒๒.

_____. เศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับสมบูรณ์. ชุดที่ ๑. กรุงเทพมหานคร:

รุ่งเรืองศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๒.

ศรีบูรพา. เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕ และจนกว่าเราจะพบกันอีก.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คนมะขาม, ๒๕๒๑.

ศิริ ผาสุก. พัฒนาการทุนนิยมของไทย. กรุงเทพมหานคร: พิเศษการพิมพ์,

๒๕๒๒.

- คิดปากกร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๔ เรื่อง กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม
เสด็จไปจัดการราชการ ณ หัวเมืองลาวพวน. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
 พระราชทานเพลิงศพ หม่อมนาม ทองใหญ่. พระนคร, ๒๕๐๒.
- _____ . ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๕ (ปราบเงี้ยวตอนที่ ๑). พิมพ์เป็นอนุสรณ์
 ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเขื่อน ทองใหญ่ ณ อยุธยา.
 พระนคร, ๒๕๐๒.
- _____ . ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๕ (ปราบเงี้ยว ตอนที่ ๒). พิมพ์เป็นอนุสรณ์
 ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางทองดี นกแก้ว. พระนคร:
 โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕.
- _____ . พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายเหตุ
ความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี. พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงาน
 พระราชทานเพลิงศพ ม.จ.หญิงอักษรสมาน กิตติยากร. พระนคร:
 โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๒.
- ส. ศิวรักษ์. นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
 เคล็ดไทย, ๒๕๒๐.
- สตาดิน, โจเซฟ. อนาธิปไตยหรือสังคมนิยม. แปลโดย ป. ปวโรหิต.
 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประวัติศาสตร์, ๒๕๒๒.
- สมสวาท ขวนไชยสิทธิ์. การปฏิรูปภาชีอาณาจักรสมัยสมเด็จพระปิยมหาราช.
 กรุงเทพฯ: หน่วยงานนิเทศก์ กรมการศึกษาดูการ, ๒๕๑๘.
- สรรค รังสฤษดิ์. วิวัฒนาการแห่งสังคมสยามภาคต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยศึกษา, ๒๕๒๒.
- สิทธิกร นิรันดรชัย. พัฒนาการความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์กาลสมัย, ๒๕๒๒.

ศิริลักษณ์ คักคี่เกรียงไกร, บรรณาธิการ. พระยาสุริยานุวัตร (เกิด มุนนาค)
นักเศรษฐศาสตร์คนแรกของเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิ-
 โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๓.

สุนทรী อาสะไวย์. "บทบาทของรัฐบาลและเอกชนในการพัฒนาพิจารณาเฉพาะกรณี
 ประวัติโครงการรังสิต พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗." รายงาน
 ผลการวิจัยหมายเลข ๑. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑.

สุนทรী อาสะไวย์, อัจฉราพร กมฺพิสัย. ประวัติศาสตร์สังคมไทย พ.ศ. ๒๔๓๕-
๒๔๗๕ : พิจารณาจากการจัดระเบียบการบริหารประเทศให้ทันสมัย
และอิทธิพลของตะวันตกที่มีต่อสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร:
 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓.

สุพจน์ คานตระกูล, รวบรวม. พล.ท.อ. อุดม อุดมเดชจรัส พுகถึงข้อเท็จจริง
ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ นายปรีดี พนมยงค์ และ จอมพล ป.
พิบูลสงคราม. กรุงเทพมหานคร: ศิริพรการพิมพ์, ๒๕๒๒.

สุภา ศิริमानนท์. แคปิตะลิสม์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: สำนักพิมพ์เตล็ดไทย,
 ๒๕๑๗.

สุริยานุวัตร, พระยา. ทรัพย์ศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, ๒๕๑๘.

สุวพันธุ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, หม่อมราชวงศ์. แต่งในภาษาอังกฤษ.
เรื่องข้าวของประเทศสยาม (The Rice of Siam). พิมพ์ในงาน
 พระราชทานเพลิงศพ นายพันตรี ม.ร.ว.สุวพันธุ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.
 พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐.

เสนาณรงค์ภักดี, ชุน. ประวัติและงานของพระยาภิรมย์ภักดี (คอซิมบี๊
ณ ระนอง). พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓.

- อकिन รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. ๒๓๒๔-๒๔๑๖.
 แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และ พรรณี สรุงบุญมี.
 กรุงเทพมหานคร: มุสนธิ์โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
 ๒๕๒๑.
- อนันต์ ปั้นเอี่ยม. วิทยาศาสตร์สังคมของประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศึกษา, ๒๕๒๒.
- อนุช อภาภิรม. ทฤษฎีประวัติศาสตร์และสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
 กรุงเทพมหานคร: พม จีระการพิมพ์, ๒๕๒๒.
- ✓อนุমানราชชน, พระยา. ตำนานสุลต่าน. พิมพ์เป็นคุณาอนุสรณ์ในงาน
 พระราชทานเพลิงศพ พระยาเสวกรวิบูลย์ จ.ช., ต.ม.
 พระนคร: ๒๕๐๖.
- อวยพร พานิช. "วิเคราะห์กวีนิพนธ์เพื่อชีวิตช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐."
 นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓. (อัครสำเนาะ)
- ฉัตร สยามวาลา. ชาวในเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพมหานคร: มุสนธิ์-
 โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒.
- อุทัย ชูธรรมขจร. เศรษฐกิจศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, ๒๕๒๑.
- ฮาร์มอน, เอ็ม เจ. ความคิดทางการเมืองจากเปลโศกถึงปัจจุบัน. แปลโดย
 เสน่ห์ จามริก. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ -
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒.
๔. บทความวารสาร
- เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. "การกระจายอำนาจทางการคลังในประเทศไทย."
วารสารธรรมศาสตร์ ๗ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๑): ๕๔ - ๑๐๗.

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. "ปัญหาที่ดินกับการช่วยเหลือชาวไร่ชาวนาไทย."

วารสารวิทยาลัยการศา ๑ (เมษายน - กรกฎาคม ๒๕๒๒): ๑ - ๒๒.

_____ . "ภาษีที่ดิน." วารสารธรรมศาสตร์ ๔ (มิถุนายน - กันยายน ๒๕๑๗): ๒ - ๒๘.

_____ . "ภาษีมรดก." วารสารธรรมศาสตร์ ๓ (กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗): ๘๖ - ๑๑๗.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. "การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย." วารสารสังคมศาสตร์ ๑๖ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๒): ๑ - ๑๓.

_____ . "วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทย." อักษรศาสตร์ปริทัศน์ ๑ (กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗): ๘๒ - ๕๐.

ชีเกฮารุ ทานาเบ. "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย." วารสารธรรมศาสตร์ ๕ (ตุลาคม ๒๕๑๘ - มกราคม ๒๕๑๙): ๗๐ - ๘๘.

สมรงค์ พวงพิศ. "บทบาทของคนจีนในการประมูลภาษีอากร." วารสารธรรมศาสตร์ ๕ (ตุลาคม ๒๕๑๘ - มกราคม ๒๕๑๙): ๘๕ - ๑๐๘.

สมรงค์ เพชรประเสริฐ. "การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึงปัจจุบัน." เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ ๔ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๒๔): ๖๗ - ๑๒๔.

แถมสุข นุ่มนนท์. "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ซอกคิกเห็นบาง-ประการ." จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๒๑): ๖ - ๑๓.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. "ความพยายามของเจ้านายไทยในการลงทุนทางเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์." วารสารธรรมศาสตร์ ๔ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๒๒): ๘๘ - ๑๑๘.

นิติ กลโกศล. "น้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๔๖๐." จุลสารไทยคดี ๑ (มีนาคม ๒๕๒๔):

๓๓ - ๔๒.

เบรลลี, นิเกล เจ. "เชียงใหม่และการรวมอำนาจที่ศูนย์กลาง." แผลโดย

สุจิตรา วุฒิสถียร. จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๒ (มกราคม ๒๕๑๔): ๓๑ - ๔๒.

_____ . "เชียงใหม่และการเริ่มต้นนโยบายการปกครองรวมอำนาจที่ศูนย์กลาง
ในสยาม." จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๒ (กันยายน ๒๕๑๓): ๕๓ - ๖๕.

เชล์, บีเตอร์ เอฟ. "ตัวกำหนดความคืบหน้าของประเทศไทย." แผลโดย

นิตยา มาพึ่งพงศ์. จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๒ (กรกฎาคม ๒๕๑๔): ๑๐๔ - ๑๒๑.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "การปฏิรูปที่ดินและโครงสร้างเกษตรกรรมกับปัญหา

แรงงานชนบท." สังคมศาสตร์ ๓ (เมษายน - กันยายน ๒๕๒๒):

๒๑ - ๔๕.

_____ . "การวิเคราะห์ปัญหาแรงงานชนบทไทย." วารสารวิทยาลัยการค้า

๑ (เมษายน - กรกฎาคม ๒๕๒๒): ๖๓ - ๘๔.

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. "ไพร่ในสมัยอยุธยา." เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์

๓ (กรกฎาคม ๒๕๒๓): ๑ - ๒๕.

_____ . "สังคมเกษตรกรรมไทยก่อนมีสัญญาเช่าอ่าววุ้ง พ.ศ. ๒๓๘๘." จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๑๐ (มกราคม - กุมภาพันธ์

๒๕๒๓): ๑๕ - ๒๘.

ภูวคด ทรงประเสริฐ. "ท่าทีของไทยต่อการดิ้นเข้ามาของ คร. ชุมนักเซ็น." จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๒๑):

๕๐ - ๖๕.

มีพนา เกษมกล. "การสหกรณ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์." วารสารธรรมศาสตร์

๕ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๒๒): ๒ - ๒๑.

เมอร์คอค, จอห์น บี. "ขบถผู้มีบุญ." แปลโดย ยุพา ชุมจันทร์. จุลสารโครงการ

ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (กรกฎาคม ๒๕๑๘): ๘๒ - ๑๐๗.

รังสรรค์ ชนะพรพันธ์. "บันทึกการสัมมนาเศรษฐศาสตร์การเมือง ครั้งที่ ๕."

เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ ๔ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๒๔): ๑๓๘ - ๑๕๑.

✓ _____. "ระบบเศรษฐกิจไทย : วิฤตการณ์แห่งโครงสร้างฯ."

วารสารธรรมศาสตร์ ๕ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๒๓): ๒ - ๗๐.

✓ แล คิลกวิทย์รัตน์. "วิจารณ์เรื่อง ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย, โดย

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. รวมบทความประวัติศาสตร์ ๑ (มกราคม

๒๕๒๔): ๑๒๘ - ๑๓๕.

_____. "วิธีการผลิตแบบเอเชีย." วารสารธรรมศาสตร์ ๕ (กรกฎาคม -

กันยายน ๒๕๒๒): ๘๗ - ๙๔.

✓ เวลา, วอลเตอร์ เอฟ. "เทียนวรรณ." แปลโดย แกมสุข นุ่มนนท์.

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (มกราคม ๒๕๑๘):

๖๔ - ๗๐.

ไวอาจ, เดวิด เค. "การเริ่มต้นของการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕

(พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๒๓)." แปลโดย กาญจนา คำสุวรรณ. จุลสาร

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๓ (มกราคม - มีนาคม

๒๕๑๘): ๔๕ - ๕๗.

_____. "การศึกษากับสังคมไทย." แปลโดย ยุพา ชุมจันทร์. จุลสาร

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (เมษายน ๒๕๑๘):

๑๐๘ - ๑๒๓.

✓ เศรษฐพร คุศรีพิทักษ์. "ฝรั่งมองไทย : สมัยใหม่แต่ไม่พัฒนา." วารสาร-

ธรรมศาสตร์ ๓ (กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗): ๑๒๐ - ๑๕๐.

สมอล, เลสลีย์ อี. "โครงการชลประทานในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยการ
วิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์." แปลโดย นิคยา มาพึ่งพงศ์.
จุดสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (กันยายน
๒๕๑๙): ๔๔ - ๕๒.

_____ . "ชลประทานกับการพัฒนาในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย."
แปลโดย เกษ กาญจนางกูร. จุดสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๑ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๒๐): ๕๑ - ๖๕.

สว่างค์ เสวตวัฒนา. "บทบาทของการตลาดเงินทุนกับการพัฒนาเศรษฐกิจ."
วารสารธรรมศาสตร์ ๙ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๑): ๑๐๘ - ๑๔๕.
สุธี ประศาสน์เศรษฐ์. "วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทยในรอบ ๒๐๐ ปี."
อาจารย์สาร (มกราคม ๒๕๒๕): ๘ - ๒๓.

_____ . "สถานะของกำลังแรงงานสยามระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๔๙๓."
เศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ ๓ (กรกฎาคม ๒๕๒๓): ๒๖ - ๓๕.

สุวิมล ชาญมานนธ์. "ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย."
วารสารธรรมศาสตร์ ๔ (มิถุนายน - กันยายน ๒๕๑๙): ๙๐ - ๘๖.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ
(พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๒๔๓๙)." สังคมศาสตร์ (เมษายน - กันยายน
๒๕๒๔): ๙ - ๖๓.

ถัมมาร์ สยามวาลา. "การค้าระหว่างประเทศและระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ
(๒๓๖๓ - ๒๓๙๘)." แปลโดย นิคยา มาพึ่งพงศ์. จุดสารโครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (เมษายน ๒๕๑๘): ๖๐ - ๙๐.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. "แรงงานในประวัติศาสตร์ลานนาไทย." สังคมศาสตร์
๓ (เมษายน - กันยายน ๒๕๒๒): ๑ - ๘, ๙๔ - ๑๑๑.

แสลงส์, ดูเขียน เอ็ม. "การช่วยเหลือของอเมริกันทำลายสังคมไทย." แปลโดย
อำนวยการชัย ปฏิพัทธ์. จุดสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๒ (กันยายน ๒๕๑๗): ๙ - ๑๖.

..... "บุญและอำนาจในสังคมไทย." แปลโดย บัณฑุ อ่อนคำ.
จุดสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ (กันยายน
๒๕๑๗): ๒๘ - ๓๕.

๕. วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่น

กาญจณี สมเกียรติกุล. "การนอกราชภุมรบังหลวง : วิเคราะห์จากการพัฒนาประเทศ
ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๑ -
๒๕๕๓." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

✓ จุรีรัตน์ เกียรติมาพันธ์. "บทบาททางด้านการเมืองและการปกครองของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๒๙)."
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

✓ สมัยโนม สุนทรสวัสดิ์. "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทาง
ภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕."
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

✓ ทวีศิลป์ สืบวัณณะ. "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชสมัยพระบาท-
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕)."
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

- นพรัตน์ นุสสรธรรม. "การปฏิรูปกฎหมายที่ดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.
- บุญรอด แก้วกัณฑ์. "การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๑)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.
- พรพรรณ จงวัฒนา. "กรณีพิพาทระหว่างเจ้านคร เชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. ๒๔๐๑ - ๒๔๔๕)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.
- พรณี อวนสกุล. "กิจการเหมืองแร่ที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- บุวดี ไกรพิบูลย์. "บทบาทของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกับการปฏิรูปประเทศ." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓.
- วราภรณ์ ทินานนท์. "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
- วารุณี โอสธารมย์. "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. ๒๔๑๑ - พ.ศ. ๒๔๗๕." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. "ยุทปี : การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการ เกณฑ์แรงงานจากคนจีน ในสมัยรัตนโกสินทร์." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๒๘.

ศิริพันธ์ บุญศิริ. "บทบาททางการทหารและการ เมืองของ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชา- ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

สมชาย หลั่งหมอยา. "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาท- สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

สมโชค อองสกุล. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๗๔)." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๑.

สรวิศ ประยูรเสถียร. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๗๖)." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๖.

ศิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. "ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘ - ๒๔๕๓)." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชา- ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สุทธาคา เลขไวฑูรย์. "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ- พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๓)." วิทยานิพนธ์- ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์- มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์. "ภาษีเงินกับนโยบายด้านการคลังของรัฐบาลไทย พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๖๘." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

สุวิทย์ ไทยวัฒน์. "วิวัฒนาการ เศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย
ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๙๕." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๒.

อรทิพย์ เทสลีรี. "การถือครองที่ดินในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๙๕)
: ศึกษาเฉพาะกรณีมณฑลกรุงเทพฯ." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๔.

อัจฉรา กาญจนไรมย์. "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
(พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

อัจฉรา ชุมคี. "งานคานการเกษตรและการคมนาคมของเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์
พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๖๔." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ภาษาต่างประเทศ

1. Primary Sources

British Parliamentary Papers 1. Siam-Diplomatic and Consular
Reports on Trade and Finance. 1886-1896.

2. Commercial Reports Received at the Foreign
Office from Her Majesty's Consuls. 1863-1884.

Thailand. Ministry of Finance. Report of the Financial
Adviser on the Budget of the Kingdom of Siam for
the Year 1901-1938.

2. Books

- Chatthip Nartsupha, Suthy Prasartset. The Political Economy of Siam 1851-1910. Bangkok: The Social Science Association of Thailand, 1981.
- Crawford, John. Journal of An Embassy from the Governor General of India to the Courts of Siam and Cochin China. 2 vols. London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830.
- Eaton, John. Political Economy : A Marxist Textbook. New York: International Publishers, 1966.
- Ingram, James C. Economic Change in Thailand 1850-1970. London: Oxford University Press, 1971.
- Skinner, William G. Chinese Society in Thailand : An Analytical History. Ithaca: Cornell University Press, 1957.
- Thawatt Makarapong. History of the Thai Revolution : A Study in Political Behaviour. Bangkok: Siva Phorn Limited Partnership, B.E. 2515.
- Wyatt, David K. The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn. New Haven: Yale University Press, 1969.

3. Articles

Murdock, John B. "The 1901-1902 'Holy Man's' Rebellion."
Journal of the Siam Society. vol.62 part I
(January 1974): 47-66.

4. Thesis and Other Materials

Batson, Benjamin A. "The End of the Absolute Monarchy in
Siam." Ph.D. Thesis, Faculty of the Graduate School,
Cornell University, 1977.

Chai-Anan Samudvanija. "The Politics and Administration of
the Thai Budgetary Process." Ph.D. Thesis, University
of Wisconsin, 1971.

Wira Wimoniti. "Historical Patterns of Tax and Administra-
tion in Thailand." M.P.A. Thesis, Thammasat Univer-
sity, 1961.

Bureau of General Statistics. Statistical Year Book of the
Kingdom of Siam. Bangkok: Ministry of Economic
Affairs, 1935.

ภาคผนวก ก.

พระราชหัตถเลขารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉบับที่ ๑๕๒

ถึง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

สวนกุหลาบ

วันที่ ๒๔ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ไหน ๆ ได้เล่าถวายเรื่องพระคลังข้างที่แล้ว เค้ารับทุกขัตถวายเป็นเสียให้ตลอดสักเรื่อง พอเป็นนิตศันในความลำบากกว่าถูกแก่งอย่างไร อนุสนธิข้อความที่ได้ทูลไปแล้ว

ผลประโยชน์พระคลังข้างที่ในรัชกาลที่ ๔ ยังมีอยู่ส่วนหนึ่ง คือเงินภาษีอากรนั้นแบ่งขึ้นเจ้านาย เงินขึ้นเค็มของทูลกระหม่อม^๒ มีอยู่บ้างเล็กน้อย ยกขึ้นเรียกว่าพระคลังเค็ม เมื่อประมูลภาษีอากรขึ้นใหม่ เงินพระคลังเค็มมีอยู่ในอากรรายโค นายอากรก็จะหาความชอบเฉพาะพระองค์ ก็ประมูลขึ้นถวายบ้างตามใจชอบ แต่คงอยู่ในประมาณไม่เกินร้อยละ ๕ ของเงินแผ่นดิน ซึ่งเรียกว่าเงินงวค แต่มี

^๑ในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๕๑ พระองค์ได้ทูลถึงรายโคของแผ่นดิน และเงินพระคลังข้างที่ ร. ๑ - ๔ สำหรับ ร. ๔ นั้น ทรงเล่ารายโคของแผ่นดินลงอย่าง และทรงเล่าค่างไว้อีกทรงเล่าค้อในฉบับนี้.

^๒หมายถึง ร.๔

ส่วนแบ่งไปแจกตรงเฉพาะเจ้านายลูกเธอเสียบ้างในเงินร้อยละ ๕ นั้น เงิน
พระคลังข้างที่จึงไต่ขึ้นน้อย รวมเงินแผ่นดินในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีเถาะ นพศก^๑
หมคควยกันปีละ ๔๖,๐๐๐ ทั้งเท่านั้น

ครั้นถึงแผ่นดินปรกติปีนี้เงินขึ้นเดิมีประมาณสัก ๑,๐๐๐ ซึ่ง ยกขึ้น
พระคลังเดิมบวกเข้ากับเงินพระคลังเดิมในรัชกาลที่ ๔ เงินพระคลังข้างที่ซึ่งเดิม
กะเป็นจำนวนร้อยละ ๕ นั้นคงอยู่ แต่เงินคานาซึ่งเคยไต่กว่าร้อยละ ๕ ก็เป็นปีละ
๒,๐๐๐ ทั้ง ควรจะเป็นส่วนของเจ้าพระยาพลเทพ แต่หากเจ้าพระยาพลเทพ
คิดถึงพระเศษฐระคุณฑูลกระหม่อมที่ไต่ยกขึ้นเป็นเสนาบดีจึงส่งมาถวายปีละ ๒,๐๐๐
ตัวคราวเดียวทุกปี เมื่อส่งมาถวายคราวใดก็มีพระราชหัตถเลขาขอบคุณยกย่องว่า
มีบุญคุณต่อพระองค์และบุตรภรรยา เจ้าพระยาพลเทพได้รับคำยกย่องอย่างนี้เสมอ
ก็เข้าใจนึกเสียเหมือนเสนาบดีทั้งปวงซึ่งเข้าใจว่า ภาษีอากฐที่ขึ้นกระทรวงใด
กระทรวงนั้นจำต้องส่งเพียงเท่าที่กะส่งให้ตามเคย เหลือออกนั้นเป็นของเสนาบดี
เงินที่มีขึ้นลงอยู่แต่เฉพาะในคลังสินค้าและคลังมหาสมบัติ

ที่แท้เงินที่ไต่ในรัชกาลที่ ๔ เป็นลำเป็นสันแต่เงินพระคลังมหาสมบัติ ซึ่ง
กรมวิศุณนาค กรมมหศวร เป็นผู้ตรวจครากันต่อมา คลังสินคาก็อยู่ในมือกรมหลวง-
วงศ์ ซึ่งถือเป็นเสนาบดีองค์หนึ่ง เพราะฉะนั้นเงินพระคลังข้างที่ที่ไต่ในส่วนอื่น ๆ
นอกจากเงินคานา จึงมีจำนวนปรากฏว่าปีละ ๒,๐๐๐ ซึ่ง แต่ที่แท้ไม่แน่ก็เพราะ
หักขาดและบวกขึ้นพอกชดเชยกับเงินคานา ๒,๐๐๐ ซึ่งจึงเป็นสำคัญ เพราะได้ตัวเงิน
มาจริงทันที เมื่อเจ้าพระยาพลเทพตัดเงิน ๒,๐๐๐ ซึ่งนั้นเสีย เงินพระคลังข้างที่
ก็คงเหลือมีชื่อว่า ๒,๐๐๐ ทั้งตามเดิม

แต่วิบัติอันมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ คือชาวต่างประเทศเอาสุราเข้ามาขาย ไม่ยอมเสียภาษี ซึ่งเป็นเหตุให้แต่งทูตออกไปปารีสครั้งแรก ทำเงินอากรสุรา กรุงเทพฯซึ่งอยู่ในกระทรวงกลาโหมลคมมาก ในคลังมหาสมบัติสุราหัวเมืองก็ลคมบ้าง แต่ไม่สู้มากนัก ภายหลังสมเด็จพระยาบรมมาทำเป็นของรัฐบาล ก็ตัดพระคลังข้างที่ หักไปเป็นไคเท่าไรสงคลัง เงินขึ้นเจ้านายก็พลอยขาดไปด้วยหมดที่แท้เงินคลังนั้น หาไคส่งไม่ ผลประโยชน์สุราเกิดขึ้นเท่าไคก็เป็นของเจ้าพระยาสุรวงส์^๑ หัก ครั้นเมื่อนายขุนอาหารวากรมนา ก็ยกเงิน ๒,๐๐๐ ซึ่งที่เคยเป็นของพระคลังข้างที่นี้ ไปให้สมเด็จพระยา

ในเวลาครั้งปีต่อมา เงินภาษีอากรก็ลดเกือบหมดทุกอย่าง ลดลงไปเป็น ลำดับ จนถึงปีมะแม ตรีศก^๒ เงินแผ่นดินที่เคยไคอยู่ปีละ ๕๐,๐๐๐ - ๖๐,๐๐๐ ซึ่งนั้น เหลือจำนวนอยู่ ๕๐,๐๐๐ ซึ่งแต่ไคไคตัวเงินก็มากน้อย แต่เงินเบี้ยหวัดปีละ ๑๑,๐๐๐ ซึ่งก็วิ่งตาแตก ไคเงินในคลังมหาสมบัติซึ่งเป็นของเจ้าหน้าที่วิ่งมาหาเป็นพื้น^๓ นอกนั้นก็ปล่อยค้าง ที่ไคเงินตัวจริงมีประมาณ ๒๐,๐๐๐ ซึ่งเท่านั้น เงินไม่พอจ่ายราชการ ก็ต้องเป็นหนี้ ตั้งแต่งานพระบรมศพตลอดมาจนถึงปีมะแมนี้เป็นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ ซึ่ง เพราะเหตุเช่นนี้หม่อมฉันจึงนั่งอยู่ไคไค จับจัดการคลังมหาสมบัติและบ่อนเบี้ยซึ่งรวมกัน จับแยกออกให้มีผู้ประมูลจริง ๆ เดิม ๔,๐๐๐ ซึ่งขึ้นเป็น ๘,๐๐๐ ซึ่งในปีแรกเป็น ต้นไป ทำไคก็แตกภาษีคลังมหาสมบัติที่อื่นยื่นอยู่ จึงต้องจับกรมภูเหตุวากรมนา รุงาย ชาวออกต่างประเทศเท่าไค มีจำนวนชัคเงินอยู่ที่โรงภาษี ที่กินกันเสียในบ้านไม่คิด แดกระนั้นแล้วถ้าคิดเป็นนา ตามจำนวนชาวมากกว่า ๕๐,๐๐๐ ซึ่ง ที่ส่งเป็นอันมาก

^๑วอน บุนนาค.

^๒พ. ศ. ๒๔๑๔.

^๓ตองกู้มจากตระกูลพวกพระยาโชฎีกราช เศรษฐี และพวกตระกูลบุนนาค เป็นพื้น.

จึงได้เป็นความใหญ่ ครั้งนายบุษลงมา เก็บค่านาปีแรกได้ ๘,๐๐๐ ทั้ง ปีที่สอง ๑๒,๐๐๐ ทั้ง แต่มีใจจัดการให้ค้อย่างไรขึ้นอย่างแค่นั้นเอง เปลี่ยนแต่ตัวบุคคลและจับภาษีอื่น ๆ ต่อไป

ในเวลานี้เงินขึ้นเจ้านายทุก ๆ คนถูกตัดอากรสุราถูกเจดีย์ร่องขาดเงินแผ่นดินตก ลูกต๋องไปทวงเอง พอตายเจกไม่ยำเกรง มันก็ให้ช่างไม่ให้ช่าง ตัวอย่างของผู้ที่โดนอยที่สุด คือศรีพัฒนาและเสมอ^๑ เงินที่สมควรจะได้รับมีอยู่ปีละ ๒ ทั้ง^๒ แต่ความจริงไม่ได้รับเลย เพราะไปทวงไม่ได้คงได้เบี้ยหวัดปีละ ๒ ซึ่งเป็นที่น่าสังเวชถึงเพียงนี้ ผู้ที่ได้เงินขึ้นมากนอกจากพระคลังข้างที่ก็มีอยู่น้อยคน พวกนั้นจนป็นี่ไปเช่นนี้ จึงต้องลงมือทำการให้ชักเคืองกันขึ้น เมื่อได้เงินมาจึงเปลี่ยนธรรมเนียมเสียใหม่ไม่ให้เจ้านายต๋องไปทวงเจก แจกออกจากคลังเลยทีเดียว นี่เป็นต้นเคิมของเงินกลางปีที่เกิดขึ้นก่อน แต่ฝ่ายวังหน้าถูกฟ้องขาดลงไว้พร้อมกับวังหลวง ครั้นจัดการใหม่ไม่ได้ให้บวกขึ้น เหตุว่าช่างวังหลวงเขาเลิกเบิกขึ้นในเจ้านายเสียแล้ว แกกก็คิดว่าแกไม่ได้ขึ้นบ้าง แต่มีใครพูดกับใคร เว้นไว้แต่สมเด็จพระยา ๆ ก็ไม่เอามาพูดความจริง อันอยู่จนไปฟ้องฝรั่ง เงินพระคลังข้างที่ารังนั้นบวกขึ้นร้อยละ ๕ ตามแบบเคิม แต่เฉพาะพระคลังสินค้า คลังมหาสมบัติ

มาจนรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๐ หรือ ๑๑๑ เงินแผ่นดินขึ้นมาก เสนาบดีจึงปรึกษากันบวกขึ้นเป็นร้อยละ ๒๐ มาจนถึงศก ๑๑๗ ครั้น ๑๑๘ จึงเปลี่ยนไป เห็นว่าเงินราชการที่ต้องจัดขึ้นใหม่มาก แบ่งมาเป็นพระคลังข้างที่เสียบ้าง เงินใช้ราชการ

^๑ พระเจ้านองยาเธอ พระองค์เจ้าศรีพัฒนา และพระองค์เจ้าเสมอสมัยบรรพชา.

^๒ เงินภาษีอากรซึ่งแบ่งพระราชทานให้แก่พระเจ้านองยาเธอ แต่ต๋องไปทวงเอา กับเจ้าภาษีด้วยพระองค์เอง.

น้อยไป จึงยอมกำหนดเป็นส่วนพระคลังข้างที่และเงินใช้ในกระทรวงวัง การพระราชกุศลให้กะงบประมาณไว้เพียง ๖ ล้านบาทแต่มีทางที่จะขึ้นได้เมื่อไม่พอ แต่ครั้นกำหนดแล้วยังเหลือใช้ไม่เคยขอขึ้นเลย

รวมเงินทั้งสิ้นเมื่อแรกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน กำหนดไว้ว่าจะได้ ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท ใ้ราชการทั้งแผ่นดินทั่วไป แต่หาได้จริงไม่มาจนปีนี้^๑ เงินแผ่นดินขึ้นเป็น ๔๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท.

สยามินทร์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

พระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรพิพัฒน์

ศุภมัสดุศักราช ๑๒๓๕ กกฎสังวัจฉระ เชษฐมาส รุณหภักษ์ นวมคีถี
 พุทธวารปริเฉท กาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพ-
 มหามงกุฎ บรมราชันยราชมหาวังศ วรุตมพงศ์บริพัตร วรชัศยราชนิกโรคม จาคูรันตบรม-
 มหาจักรพรรดิราชสังกาส บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬารวิษิมาน โดยสถานอุตราภิมุข
 พรอมควยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทเฝ้า เบื้องบงกชบาทโดยลำดับ
 จึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าเงินภาษีอากรที่ขึ้นในท้องพระคลัง
 ทั้งปวง ซึ่งจะได้นับบำรุงแผ่นดินต่อนั้น เจ้าภาษีรับทำอากรไปเงินหลวงก็คั่งค้าง
 สะสมอยู่มาก ต้องเร่งรัดอยู่เสมอมิได้ขาดก็ไม่ใครจะได้เงินมาทันใช้ราชการ ที่ต้อง
 ขาดสูญไปเสียโดยมาก การค้าขายในกรุงเทพฯก็ไม่มี ความเจริญเพราะเงินที่มารับทำ
 ภาษีแล้วเอาเงินไปใช้การอย่างอื่นเสีย เงินหลวงก็ต้องค้างทับถมหนักงดงาเร่งนัก
 ก็ต้องล้มตองเลิกกันไปไม่เป็นคุณแก่แผ่นดิน และลูกค้าทั้งปวงก็ไม่ตั้งอยู่ได้เพราะ
 ไม่มีธรรมเนียม และเจ้าพนักงานจะจัดเรื่องนี้ให้เรียบร้อยได้ จึงมีพระบรมราช-
 โองการมานพระบัญชาสุรัสวดีสั่งเฉพาะสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า-
 มหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์^๑ ให้จัดตั้งเป็นธรรมเนียมเจ้าพนักงานบัญชีกลาง
 สำหรับจะรวบรวมพระราชทรัพย์ซึ่งขึ้นในท้องพระคลังทั้งปวง ตั้งอยู่ในหอรัษฎากรพิพัฒน์

^๑ขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ ทรงดำรง
 ตำแหน่งอธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ เป็นพระราชโอรสรัชกาลที่ ๒ คนสกุล
 มาลากุล.

ในพระบรมมหาราชวัง แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งพระราชบัญญัติสำหรับออฟฟิศจะได้เป็นแบบอย่างและเป็นคุณในแผ่นดินสืบไป ให้เจ้าพนักงานบัญชีกลางและเจ้าภาชีนายอกรทั้งปวงประพฤติตามพระราชบัญญัตินี้จงทุกประการ

ข้อ ๑. ให้เจ้าพนักงานบัญชีกลางคัดบัญชีภาษีอากรบรรดาที่ขึ้นอยู่ในหอรัษฎากรพิพัฒน์ไว้สำหรับออฟฟิศฉบับหนึ่ง ให้เจ้าจำนวนในพระคลังนั้น ๆ มีไว้ฉบับ ๑ ทุก ๆ เจ้าจำนวนแล้วให้แบ่งบัญชีเป็น ๒ แฉก คือเงินที่ค้างเก่ามาจนปีออก จัตวาศก ฉบับ ๑ ตั้งแต่ปีระกาเบญจศกซึ่งได้เปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ ให้มีบัญชีต่างหากคนละฉบับสอบสวนให้ถูกต้อง ทั้งบัญชีกลางและเจ้าจำนวนอย่าให้ผิดเพี้ยนเป็นคำเถียงกันได้ ให้เจ้าจำนวนในพระคลังสินค้านั้น ๆ มีห้องออฟฟิศของตัวสำหรับเก็บบัญชี และสำหรับเป็นที่ชำระความภาษีที่ตัวได้วางอยู่นั้นทุก ๆ พระคลังที่ได้เป็นเจ้าจำนวนว่าภาษีและเจ้าจำนวนภาษีทุก ๆ พระคลังนี้ ให้มานั่งออฟฟิศที่เป็นห้องตัวคอยฟังการ เสนอจงทุกวัน ตั้งแต่ ๔ โมงเช้าจนถึงเวลา ๔ โมงเย็นจึงให้ปิดออฟฟิศกลับบ้าน และการงานสิ่งใดที่เป็นการว่ากล่าวเกี่ยวข้องในการภาษี ซึ่งตัวได้ว่ากล่าวอยู่นั้นให้ว่ากล่าวในออฟฟิศ ห้ามมิให้ไปว่ากล่าวที่บ้านเรือนของตัวเป็นอันขาด

ข้อ ๒. จำนวนเงินที่เจ้าภาชีนายอกรรับผูกไปปีหนึ่งเป็นเงินมากน้อยเท่าใดนั้น ให้เจ้าพนักงานบัญชีกลางและเจ้าจำนวนแบ่งออกเป็น ๑๒ งวด ให้เจ้าภาษีส่งเงินงวดทุกเดือนอย่าให้ขาด ถ้าปีใดมีอธิกมาสก็บวกเงินขึ้นในปีนั้นอีกงวดหนึ่งเป็น ๑๓ งวดเสมอจงบทุกราย หรือภาษีสิ่งใดที่เจ้าภาษีเก็บได้เป็นคราวเป็นฤดู ที่ไม่เหมือนกับภาษีที่เก็บได้ทุก ๆ เดือนนั้น ก็ให้เจ้าพนักงานและเจ้าจำนวนแบ่งเงินที่เจ้าภาษีรับผูกขาดไปนั้นออกเป็น ๑๒ งวดเหมือนกัน และเจ้าภาษีจะร้องว่าในเดือนนั้นยังเก็บภาษีไม่ได้ไม่มีเงินจะส่งนั้นไม่ได้ เพราะภาษีสิ่งนั้นเจ้าภาษีเห็นว่ามิทำไรจึงได้ผูกขาดในปีหนึ่งเป็นเงินเท่านั้น ในเดือนที่ยังเก็บภาษีไม่ได้นั้น เจ้าภาษีต้องส่งเงินของเจ้าภาษีแทนเงินที่จะเก็บได้ให้ครบปีหนึ่ง ๑๒ งวด ถ้าปีใดเป็นอธิกมาสก็ให้

บวกเงินขึ้นในปีนี้อีกงวดหนึ่ง เป็น ๑๓ งวด ถ้าเจ้าภาษีจะร้องว่าเหลือสตีกำลัง เพราะยังไม่ถึง เดือนที่จะเก็บภาษีได้ และต้องส่งเงินงวดทุกเดือนยังไม่มีจะส่ง ถ้าเจ้าภาษีคนใดร้องตั้งนี้แล้วก็อย่าให้เจ้าพนักงานผู้ว่าภาษี มอบภาษีนั้นให้ผู้นั้นทำ เพราะผู้นั้นเป็นคนซัดสน ไม่มีทุนรอนที่จะให้ผูกภาษีของหลวงไปนั้นไม่ควร

ข้อ ๓. เมื่อจะว่าภาษีอากรกันนั้น ให้เจ้าพนักงานบาญชีกลางหมายมอบ พระยาโชฎ๊กราชเศรษฐี พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง พระเทพคุณ ให้ ประกาศไปตามเจ้าภาษีที่ใดทรงพระกรุณาแต่งตั้งไว้ ให้รับพระราชทานเบี้ยหวัดและ จีนไทยผู้ยังมีได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดให้จงรู้ทั่วกันว่า จะเปลี่ยนภาษีรายนั้นในวันนั้น และเจ้าภาษีที่ใดทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงมีชื่อตั้งได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเสมอทุกปีนั้น ถึงตัวจะต้องการทำภาษีสิ่งนั้นก็ หรือไม่ต้องการทำภาษีสิ่งนั้นก็ ถ้ารู้หมายประกาศ แล้วต้องมานั่งที่ประชุมในวันกำหนดว่าภาษี ที่ออกพิศเสมอจทุกครั้งทุกคราวอย่าให้ ช่างใด และหมายประกาศกำหนดที่จะว่าภาษีนั้น ให้กำหนดวันว่าภาษีก่อนหน้าวันทำ ภาษีเดือนหนึ่ง ถ้าว่าภาษีตกลงกันในวันนั้นแล้ว ให้เจ้าพนักงานบาญชีกลางและ เจ้าจำนวนเรียกนายประกันจีนผู้รับทำภาษีนั้นไว้ให้มั่นคง แล้วบังคับให้ส่งเงินล่วงหน้า ภาษีรายนั้นให้ครบ ๓ งวดให้เสร็จภายใน ๘ วัน นับตั้งแต่วันที่ไต่ว่ากล่าวตกลงไป อย่าให้เกินกำหนดได้ แล้วให้เขียนหมายประกาศปิดหน้าโรงออกพิศไว้ด้วยฉบับหนึ่ง ว่า เดือนนั้นวันนั้นกำหนดจะเปลี่ยนภาษีสิ่งใดนั้น ถ้าผู้ที่จะรับทำภาษีรู้แล้วก็ให้มาตาม กำหนด

ข้อ ๔. การซึ่งจีนไทยผู้ใดจะยื่นเรื่องราวประมูลเงินภาษีสิ่งใดก็ดี หรือฟ้องขาดเงินภาษีก็ดี ให้ครบงวดครบปีก่อน จึงมายื่นต่อเจ้าพนักงานบาญชีกลาง ในออกพิศ ห้ามมิให้ไปยื่นเรื่องราวกันที่อื่นนอกจากที่ประชุมในออกพิศ เจ้าพนักงาน รับเรื่องราวจากมือจีนแล้วให้นำมาถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ ในเวลานั้น

ขอ ๕. นายประกันของจีนผู้ที่จะทำภาษีให้เจ้าพนักงานเลือกดู เห็นว่า
 ผู้นั้นพอสมควรจะรับประกันเงินหลวงเท่านั้นได้ แลแล้วก็ให้ยอมรับประกันโดยดี อย่าให้
 ทำอุบายแกล้งเลือกนายประกัน เพราะจะหาผลประโยชน์ให้ได้รับความลำบากแก่ตัว
 เจ้าภาษีเหมือนเช่นเป็นมาแต่ก่อน และผู้ซึ่งจะรับเป็นนายประกันนั้น ถ้าเจ้าพนักงาน
 ว่าไม่ควรจะเลือกเสียไม่ยอมให้เป็นนายประกัน ก็ให้เจ้าพนักงานนำความมากราบทูล
 สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ ให้ทรงทราบก่อน จะได้ทรงปรึกษา
 เจ้าพนักงานและเจ้าภาษีที่มีชื่อทั้งปวง ถ้าเห็นว่านายประกันที่เลือกเสียนั้นไม่สมควร
 ก็จะได้ให้หานายประกันเปลี่ยนใหม่ให้สมควรแก่เงินหลวง

ขอ ๖. เมื่อถึงวันกำหนดประชุมว่าภาษีนั้น เจ้าพนักงานมาชู้กลางรับ
 เรื่องราวของผู้ที่มาขึ้นทุก ๆ รายถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์
 ทอดพระเนตรแล้ว เรื่องราวที่เป็นภาษียรายเดียวกัน เงินในเรื่องราวของผู้ใดมาก
 ก็ให้เจ้าพนักงานเอาเงินรายนั้น ร้องประกาศในที่ประชุมว่าภาษียรายนั้นเงินเต็มเท่านั้น
 จนคนนั้นประมูลขึ้นอีกเท่ากัน เจ้าภาษียคนเก่าหรือผู้หนึ่งผู้ใดจะประมูลเงินขึ้นอีกก็ให้
 ความเป็นที่ประชุมนี้ ถ้าเจ้าภาษียคนเก่าหรือผู้หนึ่งผู้ใดร้องประมูลเงินมากกว่าผู้ซึ่ง
 ประมูลเดิมตั้งแต่สิบซึ่งขึ้นไป ก็ให้เจ้าพนักงานร้องประกาศนั้น ยึดเอาค่าผู้ที่ประมูล
 เงินขึ้นใหม่นั้นนั้นร้องประกาศต่อไป ถ้ามีผู้ประมูลเงินขึ้นอีกก็ให้เจ้าพนักงานรับเอา
 ค่าผู้ที่ร้องประมูลเงินขึ้นอีกนั้นร้องประกาศอีกต่อไป ถ้าเจ้าพนักงานร้องประกาศถึง
 ๓ ครั้ง ๔ ครั้งแล้วไม่มีผู้ใดประมูลเงินขึ้นอีก ก็ให้ภาษียรายนั้นตกอยู่แก่ผู้ที่ประมูล
 เงินขึ้นมากนั้น ทำภาษียทุกเกล็ดถวายต่อไป

ขอ ๗. เจ้าพนักงานจะร้องประกาศภาษียพวกจีนเจ้าภาษี ที่จะเข้ามาขึ้น
 ในที่ประชุมรับประมูลภาษียนั้น อย่าให้เจ้าจำนวนในภาษียที่จะวารายนั้น เกิดกันว่า
 พวกนี้พวกนั้นกลางที่ภาษียรายนั้นเจ้าจำนวนอยากจะให้แก่ผู้นั้นได้รับทำต่อไป ถึงจะมี
 ผู้มากอยขึ้นประมูลเงินเจ้าจำนวนก็จะร้องเป็นความลับว่า ภาษียรายนั้นอยากจะให้
 พวกพองของตัวทำ ผู้ซึ่งจะมาเป็นประมูลเงินของตัวก่อน อย่าเพิ่งวากลาวประมูลเงินขึ้น

และผู้ซึ่งจะมาประมูลเงินนั้นถ้าเจ้าจำนวนว่าตั้งนี้แล้ว ก็ต้องมีความเกรงกลัวลดหย่อนให้พวกเจ้าจำนวน ก็ได้รับภาษีนั้นไปทำโดยง่าย ไม่ต้องประมูลเงินขึ้นใหม่มาก เงินพระราชทรัพย์ของแผ่นดินจึงไต่คั่นถอยถอยไป แต่เจ้าจำนวนนั้นมีประโยชน์ห้ามมิให้เป็นการตั้งนี้ต่อไปได้ ถ้าเจ้าจำนวนใดจำนวนหนึ่งกระทำตั้งที่ว่ามานี้ จะทำโทษเสมอผู้ที่ล่วงพระราชบัญญัติ และเมื่อเงินเจ้าภาษีสั่งปวงมาประชุมว่าภาษีในออฟฟิศนั้น ให้เจ้าพนักงานเจ้าจำนวนกับเจ้าภาษี ที่มีชื่อตั้งตรวจหน้าที่เงินมีชื่อที่จะรับทำภาษีไค้นั้นโดยความซื่อสุจริต อย่าให้ถือพวกนั้นพวกนี้ ถ้าเห็นสมควรว่าเป็นคนที่มีทุนรอนมั่นคงดีแล้วจึงให้เข้ามานั่งในที่ประชุม ถ้าเป็นเงินไม่มีทุนรอนก็อย่าให้เข้ามานั่งในที่ประชุมนั้น ถ้าภาษีว่ากล่าวตกลงกันแล้วให้เจ้าพนักงานจดหมายถอยคำของผู้นั้นไว้ให้มั่นคงแล้ว ให้ผู้นั้นลงชื่อประทับตราไว้เป็นสำคัญด้วย แล้วให้เจ้าพนักงานคิดรวมเงินเดิมและเงินประมูลขึ้นใหม่แบ่งออกเป็น ๑๒ งวด ให้ผู้ที่รับทำภาษีต่อไปนั้นส่งเงินล่วงหน้าไว้ ๓ งวด แล้วให้เรียกประกันไว้ให้พอสมควรแก่เงินหลวง

ข้อ ๘. ตั้งแต่วันไค้ว่าภาษีตกลงกัน ๗ วัน ให้เจ้าภาษีคนใหม่ได้รับตราตั้งและตรานำเมืองนั้นให้เสร็จ ตราตั้งเจ้าภาษีและตรานำเมืองนั้น ให้เจ้าภาษีมารับต่อเจ้าพนักงานที่ออฟฟิศและเงินค่าตราค่าเผาค่าฎีกา ซึ่งเจ้าพนักงานเคยได้มาแต่ก่อนนั้นให้เจ้าพนักงานในออฟฟิศเรียกไว้แต่เจ้าภาษีที่รับตราตั้งรวมไว้ทั้งหมดให้พร้อมทั้งค่าเผาค่าฎีกาในวันที่เจ้าพนักงานมารับตราตั้ง และเงินค่าตราค่าเผาค่าฎีกาในวันที่เจ้าพนักงานมารับตราตั้ง และเงินค่าตราค่าเผาค่าฎีกาที่เจ้าพนักงานในออฟฟิศเรียกรวบรวมไว้แล้ว ภายหลังจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแบ่งให้ ห้ามมิให้เจ้าพนักงานผู้หนึ่งผู้ใดเบียดเบียนเงินค่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดต่อเจ้าภาษีเป็นอันขาด

ข้อ ๙. เจ้าภาษีที่ได้รับตราตั้งไปแล้ว ให้เจ้าพนักงานบัญชีกลางและเจ้าจำนวนกำหนดวันคืนไว้ให้มั่นคง เมื่อถึงงวดเดือนเจ้าภาษีไม่ได้เอาเงินมาส่งตามพิคัดของตรา ก็ให้เจ้าจำนวนเร่งรัดให้เจ้าภาษีเอาเงินมาส่งให้จงได้ ถ้าพบ

กำหนดเดือนไป ๓ วัน เจ้าภาษีไม่ส่งเงินงวดตามพิภักดิ์ของตรา ให้เจ้าพนักงาน
 ภาษีกลางหักเงินที่เจ้าภาษีส่งล่วงหน้าไว้ ๓ เดือนเสียเดือนหนึ่ง ยังคงเหลือเงิน
 ที่ไคส่งล่วงหน้าไว้อีก ๒ เดือน ถ้าถึงกำหนดงวดเดือนเจ้าภาษีไม่ส่งเงินงวดอีกเป็น
 สองงวด ให้เจ้าพนักงานภาษีกลางหักเงินงวดล่วงหน้าที่ยังเหลืออยู่อีก ๒ เดือนนั้น
 ส่งพระคลังมหาสมบัติเสียอีกเดือนหนึ่ง แล้วให้เจ้าพนักงานภาษีกลางออกประกาศ
 กำหนดวันประชุมเปลี่ยนภาษีรายนั้น ในวันขึ้นค่ำหนึ่ง เดือนที่ ๓ ในเดือนที่ ๓ ที่จะ
 เปลี่ยนเจ้าภาษีใหม่นั้น ให้เจ้าพนักงานภาษีกลางและเจ้าจำนวนเกาะกุมตัวเจ้าภาษี
 คนเก่าไว้ว่าจะครบเดือน ถึงกำหนดเจ้าภาษีคนใหม่รับทำต่อไป ถ้าครบเดือนถึง
 กำหนดเจ้าภาษีคนใหม่รับทำต่อไปแล้ว ก็ให้หักเงินเจ้าภาษีคนเก่าที่ส่งล่วงหน้าไว้ยัง
 เหลืออีกเดือนหนึ่งนั้น ส่งพระคลังมหาสมบัติ หักจำนวนเงินที่เจ้าภาษีคนเก่าไคส่ง
 ล่วงหน้าไว้ ๓ งวด แล้วปล่อยเจ้าภาษีคนเก่า ให้เจ้าภาษีคนใหม่รับทำภาษีนั้นต่อไป
 ถ้าภาษีรายไคเจ้าภาษีไม่ส่งเงินงวดตามพิภักดิ์ของตราเหมือนดังที่วามาแล้วนั้น ถ้าเงิน
 นั้นขาดไปไม่ไคส่งถึง ๒ งวดในเดือนใดให้กำหนดว่าตนปีกลางปีหรือปลายปี ถ้าขาด
 ลง ๒ งวดไม่ไคส่งแล้ว เจ้าพนักงานต้องประชุมเปลี่ยนเจ้าภาษีใหม่ในวันขึ้นค่ำหนึ่ง
 เดือนที่ ๓ ให้เสร็จจงทุกรายในวันขึ้นค่ำหนึ่งเดือนที่ ๓ ที่จะต้องประชุมเปลี่ยนเจ้าภาษี
 นั้น ถ้าเจ้าภาษีมีเงินส่ง ส่วนเงินที่ต้องค้าง ๒ งวดนั้นทันในวันนั้นก็ให้ตั้งการที่จะว่า
 เปลี่ยนเจ้าภาษีนั้นไว้ก่อน ให้เจ้าภาษีที่ไคทำมาแล้วนั้นรับทำต่อไป ถ้าภาษีรายไค
 ครบจำนวนแล้วไม่มีผู้ไคยื่นเรื่องราวประมูลเงินขึ้น เจ้าภาษ็ร้องว่าขาดทุน จะรับทำ
 ไคแต่ละปีเท่านั้น ให้เจ้าพนักงานรับเรื่องราวนำมากราบทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวงศา
 กรมพระบารบประภัชทรงทราบแล้ว ให้เจ้าพนักงานทำหมายประกาศนัดวันประชุม
 วาการภาษีตามที่ไคกำหนดไว้ ถ้าถึงวันประชุมพร้อมกันแล้วให้เจ้าพนักงานคิดเรื่องราว
 ของผู้รองชาคนั้น รองประกาศในที่ประชุมว่าภาษีรายนั้น เงินเดิมผู้นั้นรับผู้ไปทำเท่านั้น
 บัดนี้ผู้นั้นทำเรื่องราวร้องว่าขาดทุนทำไม่ได้ จะขอรับทำแต่เพียงปีละเท่านั้น ถ้ามี
 ผู้ไคจะขึ้นไคสูงกว่าผู้ที่รองชาแล้ว จะให้ผู้นั้นรับทำภาษีนั้นต่อไป ถ้ามีผู้หนึ่งผู้ใด
 ประมูลเงินขึ้นมากกว่าผู้ที่รองชามาก ก็ให้ภาษ็นั้นเป็นของผู้ที่ประมูลไคเงินมากรับ

ทำต่อไป ถ้าเจ้าพนักงานร้องประกาศถึง ๓ ครั้ง ๔ ครั้งแล้ว ไม่มีผู้ประมูลเงินขึ้นสูงกว่าเจ้าภาษีผู้ทรงขาดก็ให้ภาษีนั้นตกอยู่กับเจ้าภาษีคนเก่าที่ร้องขาดได้ทำภาษีนั้นต่อไป แต่ให้ลดเงินให้ตามเรื่องราวของเจ้าภาษีนั้น

ข้อ ๑๐. ภาษีสิ่งใดที่เป็นภาษีเก็บได้มาก ในระหว่าง ๕ เดือน ๓ เดือนข้างต้น ปีต่อไปกลางปีปลายปีเก็บไม่ได้เลยทุก ๆ เดือนก็ดี หรือภาษีที่เก็บได้แต่ในกลางปีหรือปลายปีก็ดี เจ้าภาษีเก็บภาษีได้ในเดือนที่เป็นเดือนที่เสร็จแล้วจะทิ้งภาษีนั้นเสีย เพราะได้เก็บภาษีในเดือนที่คั้นได้เงินไว้มากกว่าเงินที่ไต่ส่งล่วงหน้าไว้ ๓ งวดนั้นหลายเท่าแล้ว เจ้าภาษีจะทิ้งภาษีนั้นเสียไม่ส่งเงินงวดรายเดือนต่อไป ปล่อยให้เจ้าพนักงานหาเจ้าภาษีเปลี่ยนใหม่ ผู้ซึ่งจะมารับทำหนังสือใหม่ ก็จะมีรายภาษีนี้นี้เก็บได้จำเพาะแต่ในเดือนนั้น ๆ บัดนี้ล่วงเดือนมาแล้วเจ้าภาษีคนเก่าได้เก็บเงินภาษีนี้นี้ต่อราษฎรเสร็จแล้ว และในเดือนที่จะต่อไปตลอดปีนั้น ไม่มีสิ่งของที่จะเก็บภาษีได้เพราะสิ้นฤดูซุกคร่าวแล้ว เจ้าภาษีคนเก่าจึงได้ทิ้งภาษีนั้นเสีย ถ้าการเป็นดังนี้ให้เจ้าพนักงานบัญชีกลางและเจ้าจำนวนปรึกษาควบคุมรักษาเจ้าภาษี ที่เป็นพระหลวงมีชื่อว่าภาษีนี้นี้ ตั้งแต่เดือนนี้ไปจนถึงเดือนที่ครบจำนวนปี ถ้ามีผู้รับจะผูกต่อไปจะควรกะเงินหลวงใหญ่ผูกไปสักเท่าใด ให้พระหลวงเจ้าภาษีทั้งปวงมาพร้อมกันตามที่เห็นสมควรในเวลานั้น ถ้าพระหลวงเจ้าภาษีเห็นพร้อมกันว่าภาษีนั้นยังอยู่อีกเท่านั้น เดือนจะสิ้นปีแล้วก็ไปเดือนที่จะเก็บภาษีได้น้อยควย ควรจะใหญ่ไปเงินแต่เพียงเท่านั้นเห็นว่าพอสมควร ถ้าพระหลวงเจ้าภาษีกะลงเห็นว่าเงินเพียงเท่านั้นแล้ว เป็นคนว่า พระหลวงเจ้าภาษีกะเงินเพียงร้อยทั้งที่จะหาต่อไปจนตลอดครบจำนวนปี ถ้าเจ้าพนักงานร้องประกาศลดเงินเสียสิบซึ่ง ในร้องประกาศแต่เก้าสิบซึ่ง ถ้ามีผู้ประมูลเงินขึ้นอีกสิบซึ่งก็ให้เจ้าพนักงานร้องประกาศต่อไปว่าผู้นั้นประมูลขึ้นอีกสิบซึ่ง เป็นร้อยซึ่ง ถ้าจะมีผู้ใดประมูลเงินอีกต่อไปก็ให้เจ้าพนักงานรับเงินรายที่ผู้ประมูลนั้นร้องต่อไป จนไม่มีผู้ใดจะประมูลแล้วจึงให้ภาษีนี้นั้นตกอยู่กับผู้ประมูลเงินสูงกว่าคนทั้งปวงรับทำต่อไปจนตลอดปี และเงินในจำนวนที่เจ้าภาษี

คนเฝ้ารับผูกขาดไปนั้นยังขาดจำนวนมากน้อยเท่าใด ให้เจ้าพนักงานเร่งรัดเอาแต่
 เจ้าภาษีคนเก่า ถ้าพระหลวงเจ้าภาษีกะเงินลงแล้ว ให้เจ้าพนักงานร้องประกาศ
 ตามคนทั้งปวง ไม่มีผู้ใครรับประมูลเงินขึ้นเลยแต่สักคนหนึ่ง หรือผู้รับประมูลเงินขึ้น
 ตามที่วามานั้นก็ดี และเงินหลวงที่ขาดจำนวนในปีนั้นมากน้อยเท่าใด ให้เจ้า-
 พนักงานนำตัวเจ้าภาษีคนเก่ามาตรวจเร่งเงินซึ่งได้ขาดส่งจำนวนในปีนั้น ให้จนครบ
 ตามจำนวนเงินมากและน้อย ถ้าเจ้าภาษีคนเก่าจะไม่มีเงินให้ก็ให้เจ้าพนักงานเก็บ
 เงินรับเอาบุตรภรรยาข้าทาสที่บานเรือนเรือแพไรนาและทรัพย์สินของสวัญญาณกะทรัพย์
 สวัญญาณกะทรัพย์เป็นของหลวงให้สิ้นเชิง แล้วเอาตัวเจ้าภาษีจำคุกไว้ ๓ ปีจึงพ้นโทษ
 เพราะเงินเจ้าภาษีคนนั้นเก็บภาษีได้แล้วไม่ส่งหลวง คิดขอพระราชทรัพย์ของหลวง
 ไม่ซื้อตรงต่อแผ่นดิน ภาษีสายนี้เมื่อถึงกำหนดขึ้นปีใหม่ จึงให้เจ้าพนักงานมายุติกลาง
 และเจ้าจำนวนนักวันประชุมว่าประมูลภาษีสายนี้ต่อไป

ข้อ ๑๑. ถ้าเจ้าภาษีส่งเงินงวดทุกเดือนมีได้ขาดตามพิกัตของตราแล้ว
 ถ้าเจ้าภาษีส่งเงินเสมออยู่ทุกเดือนถึง ๙ เดือนแล้ว เดือนที่ ๑๐ ที่ ๑๑ ที่ ๑๒ ยอ
 ให้เจ้าภาษีต้องส่งเงินจำนวนเดือนอีก ให้เจ้าพนักงานมายุติกลางหักเงินล่วงหน้า
 ๓ เดือนที่เจ้าภาษีส่งไว้แล้ว ส่งขึ้นพระคลังมหาสมบัติแทนงวดเดือนที่ ๑๐ เดือนหนึ่ง
 ที่ ๑๑ เดือนหนึ่ง ที่ ๑๒ เดือนหนึ่ง ครบจำนวนปีหนึ่ง ๑๒ เดือน ถ้าขึ้นปีใหม่
 ไม่มีผู้ใดประมูลเงินภาษีนั้นขึ้นอีก เจ้าภาษีได้รับทำต่อไป ก็ให้เจ้าพนักงานเรียก
 เงินงวดล่วงหน้าต่อไปต่อจากเจ้าภาษีคนเก่าไว้ให้ครบ ๓ งวดตามเดิมแล้ว ก็ให้
 เจ้าภาษีคนเฝ้ารับทำในจำนวนปีต่อไป แต่อย่าให้เจ้าภาษีต้องเสียเงินค่าตราตั้ง
 นำอีกซ้ำหนึ่ง

ข้อ ๑๒. เงินงวดเดือนซึ่งเจ้าภาษีส่งทุกเดือนนั้น ถึงกำหนดเดือนให้
 เจ้าจำนวนเงินเจ้าภาษีมาส่งยังเจ้าพนักงานในออฟฟิศ ให้เจ้าพนักงานในออฟฟิศ
 นำไปส่งยังพระคลังมหาสมบัติให้เสมอทุกครั้ง ห้ามมิให้เจ้าจำนวนและเจ้าภาษีไปส่ง
 ที่อื่น ๆ นอกจากที่ออฟฟิศเป็นอันขาด แต่เงินที่เจ้าภาษีส่งล่วงหน้าไว้ ๓ เดือน

ทุก ๆ ภาษีนั้น ให้เจ้าพนักงานมาชั่งกลางเก็บรักษาไว้ที่ออฟฟิศ ถ้าเงินรายใด
ไม่ส่งตามงวดเดือน จะได้เอาเงินล่วงหน้าภาษีรายนั้นที่ส่งไว้ไปยังเจ้าพนักงาน
พระคลังมหาสมบัติ

อนึ่ง ภาษีอากรทั้งปวงซึ่งเจ้าภาษีนายอากรรับทำใหม่ตั้งแต่ออกพระราช-
บัญญัตินี้แล้วนั้น ให้ส่งตัวเงินทุกงวดทุกเดือนตามพระราชบัญญัติ ห้ามมิให้ส่งสิ่งของ
สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นอันขาด หรือเจ้าภาษีใดส่งของไว้ในพระคลังต่าง ๆ ตามเดิมแล้ว
จะมาขอหักเงินงวดภาษีซึ่งทำไปใหม่นี้ ห้ามอย่าให้เจ้าพนักงานหักเป็นอันขาด

อนึ่ง ภาษีที่จะต้องจ่ายราชการเหมือนหนึ่งภาษีน้ำมัน เป็นต้น ให้เจ้าภาษี
ส่งเงินทุกงวด แล้วจึงให้ทำฎีกามาเบิกเอาตัวเงินในคลัง จะจ่ายให้ทุกเดือน
ไม่ชักของ

ข้อ ๑๓. ให้เจ้าพนักงานและเจ้าจำนวนบังคับเจ้าภาษีนายอากรแทนเงิน
ซึ่งได้รับทำภาษีไปนั้น ให้เจ้าภาษีทำบัญชีรายชื่อผู้ซึ่งรับช่วงภาษีไปนั้นให้ไว้ต่อเจ้า-
จำนวนทุก ๆ ภาษีว่า ค่าบสนั้นเจ้าภาษีใดแก่ใหญ่ขึ้นไปเก็บ ให้เจ้าจำนวนรู้ไว้ด้วย
จงทุกค่าบด เจ้าภาษีใดรับภาษีไปครบเดือนหนึ่งแล้ว จะให้ผู้ใดผูกช่วงไปเก็บภาษี
ในแขวงกรุงเทพฯก็หัวเมืองก็ดี กำหนดให้เจ้าภาษีใหญ่ยื่นบัญชีรายชื่อผูกช่วง
ต่อเจ้าจำนวนให้เสร็จในเดือนหนึ่งแล้วให้เจ้าจำนวนหมายประกาศใหญ่ที่รับช่วงไปนั้น
ให้รู้ทั่วกันว่า เจ้าภาษีใหญ่รับผูกขาดภาษีสิ่งนี้มาต่อเจ้าพนักงานปีหนึ่ง เป็นเงินเท่านั้น
เจ้าภาษีใหญ่ต้องส่งเงินหลวงเดือนละเท่านั้นเสมอทุกเดือน ปีหนึ่ง ๑๒ เดือนเป็นเงิน
เท่านั้น ผู้ที่ใครรับช่วงตัดตอนมาจากเจ้าภาษีใหญ่มาเก็บภาษีนี้ ถ้าจะส่งเงินต่อ
เจ้าภาษีใหญ่ก็ให้แบ่งเงินของตัวที่ใครรับช่วงตัดตอนมาจากเจ้าภาษีใหญ่นั้นออกเป็น ๑๒
งวด ส่งเจ้าภาษีใหญ่เดือนละงวดให้เหมือนเจ้าภาษีใหญ่ใดส่งต่อเจ้าพนักงานใน
ออฟฟิศหลวงเสมอจงทุกเดือน ถ้าเจ้าภาษีใหญ่จะเรียกเงินล่วงหน้าก็ใหญ่ที่ผูกช่วง
ให้เงินล่วงหน้าต่อเจ้าภาษีใหญ่เพียง ๓ เดือน แล้วบอกแก่เจ้าจำนวนใหญ่ไว้เป็นพยาน
ถ้าเจ้าภาษีใหญ่จะทิ้งภาษีไม่ส่งเงินหลวงในระหว่าง ๓ เดือน ๔ เดือน มีเจ้าภาษี

คนใหม่รับทำต่อไปแล้ว เจ้าภาษีคนใหม่จะเรียกเอาเงินกับผู้รับช่วงตัดตอนไปจาก เจ้าภาษีคนเก่าในระหว่างที่เป็นเดือนของเจ้าภาษีคนใหม่รับทำนั้น ลูกชวงจะร้องว่า เจ้าภาษีคนเก่าได้เรียกเงินล่วงหน้าไปเท่านั้นเดือนแล้ว ให้เจ้าพนักงานและ เจ้าจำนวนก็จะต้องหาตัวเจ้าภาษีคนเก่ามาชำระ เป็นความลำบากยืดยาวเสียเวลา มาก จึงได้ประกาศใหญ่ที่จะรับช่วงภาษีตัดตอนภาษีมาจากเจ้าภาษีใหญ่ใหญ่หัวกันไว้ ดังนี้ ถ้าจะเปลี่ยนเจ้าภาษีใหญ่ในเดือนไร้อะไรก็ได้ไม่เป็นการลำบาก เพราะตัวเงิน ไค่ส่งเงินไว้เป็นงวดเดือนทุกเดือน เมื่อเปลี่ยนเจ้าภาษีใหญ่ก็จะได้ส่งเงินต่อ เจ้าภาษีคนใหม่ ตามจำนวนเดือนให้ครบปีตามที่ไค่ผูกไปต่อจากเจ้าภาษีคนเก่า นั้น ถ้าผู้รับผูกชวงภาษีให้เงินต่อเจ้าภาษีใหญ่ล่วงหน้าไปหลายเดือน ถึงเวลาที่จะ ต้องการเปลี่ยนเจ้าภาษีใหญ่แล้ว จะร้องว่าไค่ส่งเงินให้เจ้าภาษีใหญ่ไปเท่านั้นเดือน แล้วนั้นไม่ไค่ ถ้าเจ้าพนักงานและเจ้าจำนวนจะให้ตราตั้งให้เจ้าภาษีใหญ่ไปเก็บภาษี ก็ให้มีข้อบังคับในพิกัตของตราว่า ถ้าเจ้าภาษีใหญ่จะตัดตอนให้ผู้อื่นรับช่วงไปเรียกเก็บ ภาษีค่าบิลไร เป็นเงินมากน้อยเท่าไค่ ก็ให้เจ้าภาษีคนใหม่คิดกะเงินแบ่งออกเป็น ๑๒ งวด ให้ผู้รับช่วงส่งเป็นงวดเหมือนอย่างเจ้าภาษีใหญ่ส่งเงินต่อเจ้าพนักงาน ห้าม อย่าให้เจ้าภาษีใหญ่เรียกเงินล่วงหน้าต่อผู้รับช่วงให้เสร็จหรือครึ่งหนึ่งเป็นอันขาด

ข้อ ๑๔. ให้เจ้าพนักงานบาญชีกลางทำบาญชีรายเดือนทุก ๆ เดือนว่า เงินภาษีอากรรายนั้นรับทำตั้งแต่วันนั้น ถึงวันขึ้นค่ำหนึ่ง เดือนนั้น เป็นงวดที่หนึ่ง เจ้าภาษี ไค่ส่งเงินรายนั้นเป็นงวดที่หนึ่ง เป็นเงินเท่านั้นทุก ๆ ภาษี ถ้าเจ้าภาษีรายไค่ไม่ไค่ ส่งเงินงวดตามที่พิกัตของตรา ก็ให้ตั้งบาญชีว่าภาษีรายนั้นไม่ไค่ส่งเงินงวดในเดือนนั้น เจ้าพนักงานต้องหักเงินล่วงหน้าภาษีรายนั้นส่งพระคลังมหาสมบัติงวดหนึ่งในจำนวน เดือนนั้น ให้เจ้าพนักงานคัตบาญชีนำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาแล้ว ให้มีไว้สำหรับ ออฟฟิศด้วยฉบับหนึ่ง เสมอจงทุกเดือน ในเวลาที่ไค่ตั้งเจ้าภาษีนายอากรไปเสร็จสิ้น ทุกรายในจำนวนปีนั้นแล้ว ให้เจ้าพนักงานบาญชีกลางเก็บบาญชีเงินภาษีอากร ซึ่งไค่ ตั้งให้ผูกขาดไปแล้วนั้นทุกรายคิดรวมเงินที่จะส่งในคลังมหาสมบัติในปีนั้น เป็นเงิน

มาน้อยเท่าใด แล้วให้คิดความงวอดเดือนซึ่งแบ่งไว้ว่าเงินภาษีทุกรายจะไต่ส่ง
พระคลังมหาสมบัติเดือนละมาน้อยเท่าใดแล้ว ให้ตั้งบัญชีนำขึ้นกราบบังคมทูล
พระกรุณาบบ้างหนึ่ง และให้เจ้าจำนวนที่ไต่บังคับบัญชาภาษีทุก ๆ ราย ทำบัญชีรวม
จำนวนเงินของตัวที่ไต่กล่าววาทอยู่นั้น ให้ถูกกับบัญชีเจ้าพนักงานบัญชีกลางจงเสมอ
ทุกเจ้าจำนวน ให้เจ้าพนักงานบัญชีกลางรวมบัญชีเงินภาษีอากรทั้งหมดทำให้รู้ชัดว่า
ปีหนึ่งจะได้เงินขึ้นพระคลังมหาสมบัติ จะเป็นเงินมาน้อยเท่าไรให้เสมอจงบทุกปีอย่า
ให้คลาดเคลื่อนได้

ข้อ ๑๕. ให้เจ้าจำนวนซึ่งไต่ภาษีอากรทุก ๆ ราย ให้ระวังรักษา
ภาษีอากรซึ่งตัวไต่วาทอยู่นั้นจงดี ถ้าเจ้าภาษีมียถ้อยความเกี่ยวของสิ่งหนึ่งสิ่งใด ที่เป็น
ธุระของเจ้าจำนวนแล้ว ให้เจ้าจำนวนวาทกล่าวคัดรอนให้แล้วโดยเร็ว อย่าให้
เจ้าจำนวนทำหน่วงเหนี่ยวชักช้าหาประโยชน์ ทำให้เจ้าภาษีได้รับความเดือดร้อน
เพราะเจ้าจำนวนเบียดเบียนแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้เป็นอันขาด ถ้าเจ้าภาษีมีย
ถ้อยความเกี่ยวของในการภาษีรายนั้น ถ้าเป็นความเกินอำนาจที่เจ้าจำนวนจะวาท
กล่าวเปรียบเทียบได้ ก็ให้เจ้าจำนวนนำความมากราบทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา
กรมพระบวรราชปักษ์ จะได้ทรงตัดสินให้ ถ้าเป็นความใหญ่ควรจะกราบทูลสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบวรราชปักษ์ จะได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จะได้ทรงตัดสินให้ไว้เป็นแบบฉบับสำหรับออกพิพิ
ศต่อไป อย่าให้เจ้าจำนวนละเลยเพิกเฉยให้กิจธุระของเจ้าภาษีซึ่งขึ้นอยู่ในจำพวก
ของตัวให้ระวังเอาใจใส่ในการที่จะรักษาภาษีให้จงมาก ถ้าถึงเดือนที่เจ้าภาษีมีย
ต้องส่งเงินงวอดก็ให้เจ้าจำนวนคอยระวังตั้งเดือนเร่งรัด อย่าให้เงินงวอดภาษีขาด
ข้างข้ามเดือนไปได้ ถ้าภาษีอากรรายใดไม่ได้ส่งเงินงวอดตามพิกัตห้องตราถึง ๒
เดือน ต้องเบียดเบียนเจ้าภาษีมียคนนั้น มีเจ้าภาษีมียคนใหม่เจ้ามารับทำภาษีอากรรายนั้น
แล้ว เจ้าภาษีมียคนใหม่กับเจ้าภาษีมียคนเก่าจะเกี่ยวข้องกันด้วยลูกช่วงที่เจ้าภาษีมียคนเก่า
ให้ผูกติดตอนไปเก็บภาษีทุกคำบสนั้น ก็ให้เจ้าจำนวนดูตามบัญชีของผู้ที่ได้รับช่วง

ตัดตอนไปเก็บภาษีนั้น ที่ได้ยื่นบัญชีส่งเงินแก่เจ้าภาษีใหญ่ไว้ต่อเจ้าจำนวน ถ้าเงินรายเดือนของลูกช่วงที่รับผูกไปไต่ส่งไว้ต่อเจ้าภาษีคนเก่าเกินเดือนที่เจ้าภาษีคนเก่าจะต้องออกจริง ก็ให้เจ้าจำนวนเร่งเงินที่ลูกช่วงไต่ส่งไว้ต่อเจ้าภาษีคนเก่า ที่เกินเดือนให้เจ้าภาษีคนใหม่ให้ครบตามจำนวนเดือนที่เกินซึ่งเจ้าภาษีคนเก่าได้เรียกไว้ และลูกช่วงที่ไต่รับผูกต่อไปต่อเจ้าภาษีคนเก่าแล้ว ก็ให้เจ้าภาษีคนใหม่รับเป็นลูกช่วงของตัวต่อไป เมื่อสิ้นจำนวนปีนั้นแล้ว เจ้าภาษีไต่ให้นำภาษีรายนี้ไปอีกต่อไป ลูกช่วงของเจ้าภาษีคนเก่า นั้น เจ้าภาษีคนใหม่จะได้รับผูกต่อไปก็ตาม หรือจะยัดดัดเปลี่ยนเสียก็ตามแต่ใจของเจ้าภาษีคนใหม่ แต่ในระหว่างที่เป็นเจ้าภาษีคนใหม่รับเปลี่ยนภาษีมานั้น เป็นกลางงวดกลางปี เปลี่ยนเจ้าภาษีและจะเปลี่ยนลูกช่วงของเจ้าภาษีคนเก่าให้หมดก็จะเป็นการลำบากมากไป เพราะเจ้าภาษีใหญ่ไต่รับภาษีกัน在中กลางงวดกลางปี ข้อความเหล่านี้เป็นธุระของเจ้าจำนวนจะต้องเป็นผู้เปรียบเทียบตัดสินให้เจ้าจำนวนถูกกฎหมายสำหรับอพยพหนีให้ถนัดแล้วชำระเปรียบเทียบตัดสินให้แจ้งแก่กันโดยเร็วอย่าให้เงินช้าไต่ ถ้าจำนวนไต่ละเอียดเพิกเฉยไม่เอาธุระด้วยความเกี่ยวข้องในการภาษีของตัว ซึ่งไต่กล่าวอยู่นั้นโดยยุติธรรมและพุดจาเป็นอุบายถวายเทมหายจะหาผลประโยชน์ในการซึ่งไม่เป็นการยุติธรรม ถ้าเจ้าภาษีฟ้องร้องว่ากล่าวหาเจ้าจำนวนไม่เอาธุระและตัดสินความไม่เป็นยุติธรรมหมายแต่จะหาประโยชน์อย่างเดียว ถ้าชำระไต่ความจริงตั้งนั้นแล้ว จะไต่ถอดเจ้าจำนวนผู้นั้นออกเสียจากเจ้าหน้าที่จำนวน และจะไต่ลงพระราชอาญาตามโทษานุโทษ ผู้ซึ่งลงพระราชบัญญัติ จะได้เป็นแบบอย่างแก่ข้าราชการ ผู้ซึ่งจะทำราชการฉลองพระเดชพระคุณในแผ่นดินต่อไปในภายหน้า

ข้อ ๑๖. และการภาษีอากรทุกอย่างซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ามหา มาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ รับพระบรมราชโองการ เป็นผู้จัดการรวบรวมจำนวนเงินภาษีทุกอย่างให้รู้จำนวนเงิน ซึ่งไต่ขึ้นในพระคลังมหาสมบัติทุกเดือนทุกปี จะเป็นเงินมากน้อยเท่าใดนั้นก็เพราะพระราชประสงค์ที่จะไต่ทรงจัดการบ้านเมืองให้มีความเจริญยิ่ง ๆ

ขึ้นไป และเงินที่จะจำหน่ายใช้ในการแผ่นดินก็จะได้อำหนดมากน้อย และเงินภาษี
อากรซึ่งเก็บรวบรวมเข้าไต่คั่งนี้ก็จะเป็ประโยชน์ต่อแผ่นดินบ้านเมือง มิได้เป็น
ประโยชน์แก่ท่านผู้ใด เจ้าพนักงานผู้ใหญ่ผู้น้อยในมาตุภูมิกลางก็ดี และผู้ซึ่งเป็น
เจ้าจำนวนไต่คั่งภาษีทุกอย่างนั้นก็ดี หรือข้าราชการรับราชการในภาษีอากรทำ
ราชการอยู่ในออฟฟิศมาตุภูมิดังนี้ จงตั้งใจประพฤติตามพระราชบัญญัติและกฎหมาย
ที่มีอยู่ และจะมีต่อไปเบื้องหน้าจงทุกประการ^๑

พระราชบัญญัติและกฎหมายสำหรับออฟฟิศนี้ เป็นการตัดผลประโยชน์ของ
เจ้าพนักงานทั้งปวง ถ้าเจ้าพนักงานจะประพฤติตามพระราชบัญญัติและกฎหมายนี้
ผลประโยชน์เหมือนเช่นแต่ก่อนซึ่งเคยได้เป็นอาณัติประโยชน์ของตนนั้นก็สูญขาดไป
การอันนี้ก็ได้ทรงทราบไต่คั่งของอู่ดีพระบาททุกประการแล้ว และข้าราชการซึ่ง
ได้รับราชการอยู่ในออฟฟิศ และจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินเดือน
เงินปีให้พอสมควรกับการที่ตนได้รับราชการนั้นจงทุกนาย แต่อย่าให้คิดหาผลประโยชน์
ให้เกินกว่าราชการของตนที่ได้ทำนั้นให้ถูกต้องสาหัสประพฤติตามพระราชบัญญัติและ
กฎหมายที่มีอยู่แล้ว และจะมีต่อไปภายหน้าจงทุกประการ

พระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ และ
ระเบียบข้อบังคับให้เจ้าภาษีนายอากรปฏิบัติโดยเคร่งครัด รวมความว่าพระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงวางรากฐานระเบียบการปฏิบัติการภาษีอากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑กฎหมายรัชกาลที่ ๕ เล่ม ๑ หน้า ๕๕ - ๗๗ รพ. วิชากรบ้านหม้อ
ถนนเฟื่องนคร พิมพ์ ร.ศ. ๑๑๒ ซึ่งหลวงรัตนานุบัติ (เปล่ง) อธิบดีกรมอัยการ
กระทรวงยุติธรรม รวบรวม (แต่ พ.ร.บ. นี้ได้ยกเลิกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ในปี
จัดตั้งกระทรวงต่าง ๆ).

และการเงินของประเทศไว้เป็นครั้งแรก นับว่าเป็นประณมบัญญัติจัดการเงินของ
 รัฐบาลไว้ถวายพระเจ้าสามารถอันยอดเยี่ยม เป็นพระเดชพระคุณแก่ประเทศชาติ
 และประชาชนอย่างใหญ่หลวง

เมื่อได้ทรงออกพระราชบัญญัติวางระเบียบแบบแผนปฏิรูปการเงินของรัฐบาล
 ด้านภาษีอากรแล้ว ในขั้นแรกตั้งที่ทำการซื้อหรือรับผูกกรณิพัฒน์นั้น จำนวนเจ้าหน้าที่ ๆ
 สามารถทำราชการให้สำเร็จตั้งพระราชประสงค์ยังมีน้อย ไม่เพียงพอแก่การที่จะ
 ปฏิบัติราชการ พระองค์จึงทรงรับหน้าที่ส่วนการตรวจบัญชีของกรมต่าง ๆ มาทรง
 กระทำเสียเอง และโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งสำนักงานเรียกในครั้งนั้นว่าออกติออกพิศ
 ขึ้นในพระราชมณเฑียรสถานใกล้ที่เสด็จประทับ และทรงเลือกสรรผู้ช่วยสำหรับ
 พระราชบุตรที่ทรงรับไปนั้นซึ่งได้แก่ กรมหมื่นนเรศวรวรฤทธิ และ พระองค์เจ้าเทวัญ-
 อุทัยวงศ์ เป็นผู้ช่วย และโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหัวหน้าพนักงานออกติออกพิศ ส่วน
 พระองค์เองก็เสด็จทำการที่ออกพิศนั้นทุกวัน ซึ่งเป็นการสะดวกแก่พระราชกรณียกิจ
 ตลอดไปถึงหน่วยราชการอื่น ๆ ด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายซึ่ง
 เป็นหัวหน้าพนักงานในออกพิศสนองพระเดชพระคุณ ช่วยพระราชบุตรทั้งปวงเหมือน
 เป็นพระราชเลขาธิการในราชการอย่างอื่นด้วย เพิ่มเติมขึ้นจากการตรวจบัญชี
 พระคลังมหาสมบัติ ภายหลังต่อมาก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดออกพิศนั้น
 ตั้งเป็นสำนักงานราชเลขาธิการ ต่อมาเรียกว่าสำนักงานพระราชวัง ทุกวันนี้

* ได้รับพระราชทานพระอิสริยยศครั้งสุดท้ายเป็นกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ.

ภาคผนวก ค.

สารตราตั้ง เจ้าพนักงานบ่อนเบี้ยไทยจีน

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึงภูวราชการเมือง
ราชบุรี ค้วยจีนลู่ทำเรื่องรารมายื่นต่อหลวงนายฤทธิชัยเวนมหาดเล็กให้นำขึ้น
กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เดิมจีนโห่เป็นที่หลวงกิจจาจีนสยามรับทำอากรบ่อนเบี้ย
ไทยเมืองราชบุรีจำนวนเงินปีละ ๑๐ | หลวงกิจจาจีนสยามทำอากรเงินหลวง
ค้างอยู่มาก จีนลู่ประมูลเงินอากรทูลเกล้าถวาย ขึ้นพระคลังมหาสมบัติเงิน

๕ | รวม เดิม ๑๐ | จีนลู่ทำอากรครบปีจากที่นายอากร
ประมูล ๕ | ๑๕ |

เจ้าพนักงาน จึงนำ เรื่องรารจีนลู่ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลี-
พระบาทแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งหลวงกิจจา-
จีนสยามทำอากรเงินหลวงค้างอยู่มาก จีนลู่ประมูลเงินอากรขึ้นอีก ๕ |

รวม เดิม ๑๕ | ก็ให้ตั้งจีนลู่เป็นนายอากรไปทำอากรตามเรื่องราร
ประมูล

กราบบังคมทูลพระกรุณานั้นเกิด เจ้าจำนรรโค่เรียกนายประกันจีนลู่ไว้มั่นคง
สมควรกับเงินอากรอยู่แล้ว จึงตั้งให้จีนลู่เป็นที่ขุนพิทสมบัติออกมาตั้งบ่อนเกบ

หัวเบี้ยไทย ๓ เมืองราชบุรีแขวงเมืองราชบุรี จำนวนเงินปีละ ๑๕ | สืบไป
และเงินอากร

พระคลังมหาสมบัติ

เดิม

ประมูล

พระคลังข้างที่

รวมเงิน

เดิม

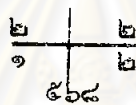

ประมูล

กรมขุนอิศราภิรักษ์

กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี

แต่ให้ขุนพิทักษ์สมบัติส่งเงินอากรศึกแต่ ณ วัน ๖ + ๑๐ ค่า ปีมะเมียโทศก ถึง
 งวดส่งเงิน ณ วัน ๓ + ๑๒ ค่า ปีมะเมียโทศก ทำได้ ๓ เดือน คิดเป็นเงิน

$\frac{๑๓}{๓}$ บั้นจบกับงวดคนแก่งวดหนึ่ง งวดเดือน ๔ งวดหนึ่งเงิน $\frac{๕}{๒}$

ปร่วมกันปีมะเมียโทศก ทำได้ ๗ เดือน คิดเป็นเงิน $\frac{๑๔}{๓}$ คอ ณ ปีมะแมตรีศก

ให้ขุนพิทักษ์สมบัติส่งเงินอากรแก่เจ้าจันทูรพระคลังมหาเจ้าจันทูรต่างกรมปีละ
 ๓ งวด ๆ เดือน ๔ งวดหนึ่งเงิน $\frac{๕}{๒}$ งวดเดือน ๑๒ งวดหนึ่งเงิน $\frac{๕}{๒}$

งวดเดือน ๔ งวดหนึ่งเงิน $\frac{๕}{๒}$ รวมกันปีหนึ่งเป็นเงิน $\frac{๑๕}{๒}$ หนึ่งปีได้

มีอริขมาศ ก็ให้ขุนพิทักษ์สมบัติวงเงินอากรขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกเดือนหนึ่งตามเงิน
 มากแลน้อยจงทุกงวดทุกปีสืบไป อย่าให้เงินอากรค้างดวงงวดดวงปีไปได้เป็นอันขาด
 แลให้พระยาราชบุรีกรมการจัดแจงที่โรงตั้งบ่อนให้แก่ขุนพิทักษ์สมบัติตามสมควร ให้
 ขุนพิทักษ์สมบัติตั้งบ่อนเกมหัวเบี้ยไทยแก่นักเลงมีชื่อแต่โดยสัจจริง อย่าให้ชอกระบัด
 ทำคุมเหงแก่นักเลงมีชื่อให้ไค้ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ แลเป็น

อย่างธรรมเนียมสืบ ๆ มาแต่ก่อน บ่อนเบี้ยจีนไม่ ถ้านักเลงมีชื่อมาเล่น เบี้ย ๗
 บ่อนไทยนั้น ฝ่ายผู้แทงให้เอาเงินและปีสะกาแทงลง อย่าให้เดิน เป็นชนะแน่นอนติดพัน
 ค้างเกินเกิดวิวาทแก่กันแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งใด อนึ่งผู้มีชื่อรับบ่อนก่อนที่พนันสมบัติไปใส่
 นักเลง เล่นค้างเสียลงให้นายบ่อนจำนักเลงผู้เสียควยชื่อ ห้ามอย่าให้นายบ่อน
 ผู้รับบ่อนจำนักเลงผู้เสียควยใครควยทรวน ให้เอาตัวส่งให้ขุนพิทสมบัติจำตรา
 เร่งรัดเอาเงินให้ ถ้านักเลงมีชื่อชักสนจะยืมเงินแต่เค้ายี้เค้ายี้ นายตรา
 นายบ่อนลงเล่น ให้นายทรานายบ่อนทรงรองให้เล่นแต่ตามพระราชกำหนดคคคหมาย
 ครั้งนี้อย่าให้ทรงเกินพระราชกำหนดคคคหมายเป็นอันขาดที่เคี้ยว สารตรา มา
 ณ วัน ๕ + ๘ คำ จุลศักราช ๑๒๔๒ ปีมะเมียโทศก

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึงผู้วาราชการ เมืองราชบุรี ด้วย
 จินดูทำเรื่องราวขึ้นต่อหลวงนายฤทธิ์นายเวนมหาดเล็ก ให้นำขึ้นกราบบังคมทูล
 พระกรุณาว่า เค็มจีนโห่เป็นที่หลวงกิจจาจีนสยามรับทำอากรบ่อนเบี้ยจีนในเมือง
 ราชบุรี จำนวนเงินปีละ $\frac{๑๐}{๑๐๐}$ หลวงกิจจาจีนสยามทำอากรเงินหลวงค่างอยู่
 มาก จินดูประมาณเงินอากรทูลเกล้าฯ ถวายขึ้นพระคลังมหาสมบัติ $\frac{๑๐}{๑๐๐}$

รวมเงิน เค็ม $\frac{๑๐}{๑๐๐}$ $\frac{๑๐}{๑๐๐}$ จินดูทำอากรครบปีแล้วจะส่งเงินหลวง
 ประมาณ $\frac{๑๐}{๑๐๐}$

ให้เสจทุกปี ถ้าส่งเงินหลวงไม่เสจก็ให้ถอดจิ้นดูออกเสียจากที่อากร เจ้าพนักงาน
 นำเรื่องราวจิ้นดูขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว จึงมี
 พระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งหลวงกิจจาจีนสยามทำอากรเงิน
 หลวงค่างอยู่มาก จินดูประมาณเงินอากรขึ้นอีก $\frac{๑๐}{๑๐๐}$ เค็ม $\frac{๑๐}{๑๐๐}$
 ประมาณ $\frac{๑๐}{๑๐๐}$

ก็ให้ตั้งจิ้นดูเป็นนายอากรไปทำอากรตามเรื่องรานั้นเถิด เจ้าจำนวนไว้เรียก
 นายประกันจิ้นดูไว้มั่นคงสมควรกันเงินอากรอยู่แล้ว จึงตั้งให้จิ้นดูเป็นที่ขุนพิทสมบัติ

ออกมาตั้งบ่อนเกมหัว เบี้ยจีน ณ เมืองราชบุรี แขวงเมืองราชบุรีจำนวนเงินปีละ

๑๐ | ^{๑๑๘} | สืบไป แลเงินอากรขึ้นพระคสังมหาสมบัติ เดิม ^๗ | ^{๗๗} | ^{๑๕๐} | ๑๗ | ^{๗๗} | ^{๑๕๐} |
ประมูล ๑๐ |

พระคลังเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว $\frac{๖}{|}$ พระคลังเดิม $\frac{๑๐}{|}$

พระคลังข้างที่ $\frac{๒๒}{|}$ เงินขึ้นตามเดิมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

เดิม $\frac{๑๑}{|}$ ^{๑๕๐} _๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระองค์เจ้าวัฒนา $\frac{๑๐}{|}$ คง $\frac{๑}{|}$ ^{๑๕๐} _๓ ต่างกรม

ฝ่ายนำ กรมขุนอิศราบุรี $\frac{๑๖}{|}$ ^{๕๐๐} _๓ กรมหมื่นมะเหศวรศิววิลาส พระบาท-

สมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อยกเงินขึ้นใน

กรมหมื่นวิศนุนารถนิภาทรพระราชทาน $\frac{๑๐}{|}$ พระองค์เจ้าจิตรภรณ์พระราชทาน

$\frac{๑๐}{|}$ ต่างกรมฝ่ายใน สมเด็จฯ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภักดี $\frac{๑}{|}$ เจ้าฟ้า-

จาทูรรมย์ $\frac{๑}{|}$ เจ้าตั้งกรมแล้ว เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรมฝ่ายนำฝ่ายใน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว $\frac{๑๕}{|}$ ^{๑๑๘} _๖ รวมเงิน เดิม $\frac{๑๑๘}{|}$ ^{๑๑๘} | $\frac{๑๐}{|}$ ^{๑๑๘} |
ประมูล $\frac{๑๐}{|}$

แลให้ขุนพิทสมบัติส่งเงินอากรคิดแต่ ณ วัน $\frac{๖}{|}$ ^๑ _{๑๐} ค่า ปีมเมียโทศก ถึงงวด

ส่งเงิน ณ วัน $\frac{๓}{|}$ ^{๑๒} _{๑๕} ค่า ปีมเมียโทศก ทำได้สามเดือนคิดเป็นเงิน $\frac{๒๒}{|}$ ^{๒๕} _๒

บ้นจบกับงวดคนแก่งวดหนึ่ง งวดเดือน ๔ งวดหนึ่งเงิน $\frac{๑๐}{|}$ ^{๓๗} _{๑๐} รวมกัน

ปีมเมียโทศกทำได้ ๗ เดือน คิดเป็นเงิน $\frac{๒}{|}$ ^{๖๕} _๒ ทอ ณ ปีมแมตรีศก ให้

ขุนพัทสมบัติส่งเงินอากรแก่เจ้าจ่านวรรกรมสรรพากรนอก, สงคลังมหาสมบัติ,
 ทางกรม ปีละสามงวด งวดเดือน ๘ งวดหนึ่งเงิน $\frac{๑๐}{๓๔}$ งวดเดือน ๑๒
 งวดหนึ่งเงิน $\frac{๑๐}{๓๔}$ งวดเดือน ๔ งวดหนึ่งเงิน $\frac{๑๐}{๓๔}$ รวมกันปีหนึ่ง
 เป็นเงิน $\frac{๑๐}{๑๑๘}$ อนึ่งปีใดมีอธิคมาศก็ให้ขุนพัทสมบัติบวกเงินอากรขึ้น
 หูลเกล้าฯ ถวายอีกเดือนหนึ่งตามเงินมากแลน้อยจึงทุกงวดทุกปีสืบไป สารตรามา
 ณ วัน ๕ $\frac{๑}{๑๔}$ ๕ คำปืมเมียบโทศก

ศูนย์วิทยพัทพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มาของเอกสาร : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รัชกาลที่ ๕ หนังสือราชการ
 กรมพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมหมื่นมหิศวราชวิธานราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒, หน้า ๒๗ - ๓๑.

ภาคผนวก ง.

ที่ ๔/๓๕๖

ศาลาว่าการมหาดไทย

วันที่ ๔ เดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๓

กราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขาธุการ
ทรงทราบ

ควยเกล้าฯ ได้รับเรื่องราวจีนชาวเมืองตรังลงชื่อสามร้อยห้าสิบแปดชื่อ
ฉบับ ๑ ร้องทุกข์ว่า พระยารัษฎานุประดิษฐ์ผู้ว่าราชการเมืองตรัง เกณฑ์ราษฎร
ตัดไม้มาทำโรงงสีตลาดสะพานแล้วเก็บค่าเช่าเอาเป็นอาณัติประโยชน์ของ
พระยารัษฎานุประดิษฐ์เอง แลเก็บภาษีฝักไทยเป็นส่วนของราชาธิปไตย ๒๐ เซนต์
พระยารัษฎานุประดิษฐ์เก็บเพิ่มเติมอีก ๒๕ เซนต์ อ้างว่าเป็นส่วนจะทำทางในเมือง
ตรัง พวกจีนแลราษฎรมีความเคืองครอน ความพิศดารแจ้งอยู่ในสำเนาเรื่องราว
ซึ่งเกล้าฯ ถวายมาพร้อมทั้งจดหมายฉบับนี้แล้ว

ขอความที่จีนร้องทุกข์นี้ ถ้าเกล้าฯ ใต้ออกไปถึงเมืองตรังเมื่อใด
คงจะจัดการให้เป็นที่เรียบร้อยได้

ขอฝ่าพระบาทได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าละอองธุลี-
พระบาท ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ดำรงราชานุภาพ

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

หะพิมพ์

ทอชทาน,

วันที่ ๓๐ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖

ข้าพระพุทธเจ้า จันททั้งหลายสามร้อยห้าสิบแปดคน ซึ่งตั้งห้ามาหากินอยู่ในเมืองศรีฯ พร้อมใจกันลงชื่อประท้วงขอให้หลวงวิสุตรสมบัติ จันอง เก่งยี่ขุนนุรักษ์ราชกิจ จันชินเตง ซึ่งเป็นกรมการจันเมืองศรีฯ กับจันเซยเหมง จันตันเหมง จันฟู เข้ามาณกรุงเทพฯ, ทำเรื่องราร้องทุกข์ถวายแด่พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทราบฝ่าพระบาท. โดยความทุกข์ร้อนของพวกข้าพระพุทธเจ้าคงจะกราบทูลต่อไปนี้

๑ ในปีศก ๑๑๖ นี้ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ผู้ว่าราชการกรมเมืองศรีฯ ให้พนักงานเก็บภาษีฝรึกไทยหาบหนึ่ง เป็นเงินส่วนของราชาธิบดี ๖๐ เซนต์ แลอ้างว่าเป็นส่วนจะทำทางในเมืองศรีฯ อีก ๒๕ เซนต์ รวมเก็บหาบละ ๘๕ เซนต์ แจงอยู่ในหนังสือประกาศหมายเลขที่ ๑ ที่พูดเกล้าฯ ถวายมาค้วยแล้ว

อีกประการหนึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เภทธาราษฎร์ให้ตัดไม้แลให้เอามาส่งที่กันตัง อ้างว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำเมืองใหม่ที่กันตัง ไม้ที่เกณฑ์มานั้น พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้เอาไปทำโรงตลาดแลโรงกงซีแลท่าสะพานท่าเรือเก็บค่าเช่าเอาเป็นอาณานิคมของพระยารัษฎานุประดิษฐ์เองทั้งสิ้น แลท่าเรือที่ราษฎรได้เคยเอาไศรยเทียบเรือมันทุกสินค้าคือฝรึกไทยเป็นคนมาแต่เดิมนั้นพระยารัษฎานุประดิษฐ์อ้างว่าเป็นท่าสะพานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ๆ เก็บเอาเงินที่เรือมาเทียบสะพานลำหนึ่ง ๒ เหรียญบาง ๓ เหรียญบาง ความเรือใหญ่เรือเล็ก

ครั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะไปมันทุกสินค้าที่อื่นก็ไม่มีทางสินค้าจะลงมาได้ จึงจำเป็นต้องเทียบท่ารับสินค้าในที่นั้น แลต้องเสียเงินค่าทำซึ่งไม่เคยได้เสียมาแต่ก่อน แจงอยู่ในตัวใบเสร็จหมายเลขที่ ๖ ที่พูดเกล้าฯ ถวายมาค้วยแล้ว

๒ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ เภทท้าวข้าพระพุทธเจ้าให้ช่วยขอมแซมทางตั้งแต่คอนธานีไปถึงทับเที่ยงมีละ ๔ ครั้ง ข้าพระพุทธเจ้าต้องกคชี่โดยที่หาได้

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์ไม้ แลได้ทราบเกล้าฯ ว่า คนซึ่งประจำ
สำหรับซ่อมแซมทางก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จ่ายเงินหลวงให้เงินเดือนคน
สำหรับซ่อมแซมทางมีอยู่เสมอแล้ว พระยารัษฎานุประดิษฐ์กลับมาเกณฑ์ให้ข้าพระพุทธเจ้า
ซ่อมแซมทางได้ความเดือดร้อน

๓ เมื่อปีศก ๑๑๓ ญกปีชอมือจีนที่เมืองตรัง เวลานั้นเป็นเวลาจีนประชุม
ไหว้เจ้า พวกกองจับขึ้นไปจะจับญกปีพวกจีนที่นั่นเอะอะ ฝ่ายพวกกองจับอ้างว่าพวก
จีนตอสูงกองจับ พระยารัษฎานุประดิษฐ์มีหมายถึงข้าพระพุทธเจ้า ขุนนุรักษราชากิจ
จีนขึ้นเตง บังคับให้จับตัวจีนของอาเแง จีนหัวอาหลง ให้ส่งมายังพระยารัษฎานุประดิษฐ์
อ้างว่าพวกจีนก่อวิวาทในการจับญกปี ข้าพระพุทธเจ้าได้จับตัวจีนของอาเแง
จีนหัวอาหลงส่งมายังเมือง พระยารัษฎานุประดิษฐ์บังคับให้กรมการเอาตัวจีนของอาเแง
จีนหัวอาหลง เข้าใส่คาคติเครื่องครบผูกเขียนโดยมาก จนจีนของอาเแงจีนหัวอาหลง
สลบอยู่กับที่จึงได้แก้ออก จีนของอาเแง จีนหัวอาหลง ทนบาคเจ็บไม่ได้อยู่ได้ ๓ วัน
ขาดใจตายในตารางเมืองตรังทั้ง ๒ คน ซึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐ์หาประโยชน์ใส่ตัว
ของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ อ้างเอาอำนาจแผ่นดินกดขี่กะเกณฑ์พวกข้าพระพุทธเจ้า
ให้ไต่ความเดือดร้อนเป็นสนเกล้าฯ ดังนี้ ขอพระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง
ครั้งข้าพระพุทธเจ้าจะไปรองต่อท่านชาหลวงเทศาภิบาลเมืองภูเก็ต ก็ทราบเกล้าฯ
ว่า ท่านชาหลวงเทศาภิบาลเข้ามาเสียในกรุงเทพฯ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้มาทำ
เรื่องราวทูลเกล้าฯ ถวายฝ่าพระบาท ขอพระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่งของ
พวกข้าพระพุทธเจ้าต่อไป แลขอความที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลทั้งนี้เป็นความจริง
ทั้งสิ้น แม้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานอัยการออกไปสืบไต่ความจริงดังที่
ข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอรับพระอาญา ซึ่งพระยา-

พระยารัษฎานุประดิษฐ์ประพฤติกการุณจริตหาแต่ประโยชน์ใส่ตัวดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้า
ได้ความเดือดร้อนเป็นที่สุด ขอพระบารมีปกเกล้าฯ เป็นที่พึ่ง ควรมิควร
แล้วแต่จะโปรด

ในท้ายเรื่องราวฉบับนี้มีรายชื่อเป็นอักษรจีนสามร้อยหาสิบแปดชื่อ

ที่มา: หจข., ร. ๕ บ. ๑๒/๑๒๓ ชาวจีนเมืองตรังร้องทุกข์เรื่องถูกเก็บภาษี
กล่าวโทษพระยารัษฎานุประดิษฐ์.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก จ.

ที่ ๕/๖๕

ช.ศ.ก.

เขียนที่โรงเรียนเด็ก ถนนบำรุงเมือง

พระนคร วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๔

ขอเคารพ ไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า
 นายทองเจือจากรุสสาร ชาตินีไทย (แท้) นับถือศาสนาพุทธ บังคับสยาม ขอพระราช-
 ทานพระราชวโรกาส ทำฎีกาพิเศษเรื่อง "งานของชาติ" ขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อม
 ถวายเพื่อทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท เหนาะพระองค์ พระราชอาชญาไม่
 พนเกล้าฯ

ข้อ ๑ ด้วยในการที่ข้าพระพุทธเจ้าได้บังอาจกราบถวายบังคมทูล
 พระมหากษัตริย์มาให้เป็นทีระคายเคืองต่อเบื้องพระยุคลบาทครั้งนี้ พระราชอาชญา
 ไม่พนเกล้า แต่เพราะข้าพระพุทธเจ้าเป็นชาติไทย ไต่อาศัยพระบารมีปกเกล้า
 ปกกระหม่อมมีความผาสุกมาหลายชั่วคน จึงรู้สึกเป็นพระมหากษัตริย์คุณและมีความ
 จงรักภักดีเป็นล้นเกล้าประการหนึ่ง กับงานในหน้าที่พลเมืองก็ควรประพฤติและ
 กระทำประการหนึ่ง ถ้าแห่ละข้าพระพุทธเจ้าจะนิ่งดูคายนปล่อยให้สภาพเหตุการณ์
 เป็นไปตามธรรมชาติอันเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า อาจจะเป็นชะนวนนำความ
 เสียหายมาสู่ชาติมาตุภูมิแล้ว ก็เท่ากับข้าพระพุทธเจ้าขาดความจงรักภักดีแก่
 ไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาทและขาดความรักชาติซึ่งเสมือนว่า "เสียชาติกำเนิดมาเป็น
 ไทย" ฉะนั้น เมื่อข้าพระพุทธเจ้ามีกำลังงานะเพียงไร เมื่อใดกระทำไปโดย
 เจตนาชอบก็ยังคงจะใคร่ชื่อว่า ดีกว่าผู้ที่มีใดกระทำคุณสิ่งใดเสียเลยเป็นไหนไหน อนึ่ง
 การกระทำงานเพื่อเป็นคุณแก่ชาตินี้ ก็หาจำกัดขีดขั้นว่าจักต้อง เป็นบุคคลงานะสูงต่ำ
 มิได้

ข้อ ๒ ด้วยความคำริห์และนิสัยใจคอของข้าพระพุทธเจ้าเป็นเช่นนั้น จึงเต็ม ๆ มาในเมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้ประสบเห็นฤาไคทราบเหตุการณ์ใด ๆ ที่เป็นผลดีร้ายมาสู่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ข้าพระพุทธเจ้าก็อุส่าหะสืบสวน ด้วยความเอาใจใส่ แล้วนำความกราบเรียนเจ้านาที่ชั้นผู้ใหญ่และนำความกราบทูล สมเด็จพระเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นลำดับมา คั้งบัญชีอันเป็นส่วนหนึ่งระวาง ๒ ปีที่อยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งได้แนบกราบถวายบังคมทูลพระมหากษัตริย์มาเป็นหลักฐาน พร้อมฎีกานี้

ผลแห่งการกระทำที่ข้าพระพุทธเจ้าปฏิบัติมาทั้งนั้น บางก็เป็นผล สมเจตนาตามความคิดความเห็น บางก็ได้รับคำชมเชย บางก็ได้รับพระปรารภว่า เป็นงานที่จะกระทำโดยปัจจุบันทันด่วนมิได้และยังกำลังอยู่ในวงคำริห์ของรัฐบาลก็มี แต่บางคราวข้าพระพุทธเจ้ากลับได้รับเคราะห์คือถูกผู้ที่เป็นจำเลยโกรขชิงชิง (คั้งเช่นเรื่องความบกพร่องของงานคุกบางขวาง, ผู้บัญชาการคุกไปในงานแต่งงาน บุตรสาวนักโทษผู้มีทรัพย์, เรื่องความบกพร่องในจังหวัดต่าง ๆ เป็นอาทิ) บางก็ กล่าวหาว่า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนอวดดี สู้รู้ด้วยประการต่าง ๆ บางคราวเจ้านาที่ ก็ไม่นำพาชี้แจงฤาแจ้งให้ทราบเหมือนกับใบ และบางคราวเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง แก่จรรยาข้าราชการและการทุจริตก็ทำเป็นทองไม่ร้อนไม่ภากรฐุระเสียเลย ฯลฯ ฯลฯ เหล่านี้ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าหาญกล่าวกราบถวายบังคมทูลพระมหากษัตริย์ว่า ถ้าเป็น บุคคลอื่นประสพเช่นข้าพระพุทธเจ้า ก็คงจะระงับการกระทำทำนองนี้เสียนานแล้ว เพราะเป็นงานที่มีใคคุณประโยชน์ส่วนตัวเลย แต่ข้าพระพุทธเจ้านั้นได้ถือคติมั่น ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมเป็นนิตย์ครว่า ข้าพระพุทธเจ้ามีเจตนาชอบแล้วกระทำชอบ ตามหน้าที่ของพลเมืองดี มิใคผู้ใคจะชิงชิงฤาเจตนาร้ายฤาเฉยเมย ข้าพระพุทธเจ้า ก็จะทำไปจนชีวิตดับ เพราะผลอันสิ่งใค ๆ จะมีคุณยิ่งกว่าการช่วยเหลือ เพื่อนร่วมชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์นั้นเป็นไม่มีเลย ยิ่งกว่านั้น ข้าพระพุทธเจ้ายัง เสียกายเป็นอย่างยิ่งที่ข้าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่มีถานะต่ำค้อย ของพะวักพะวงในการอาชีพอย่างสายค้วเป็นเกลียว แมวว่าข้าพระพุทธเจ้ามีทุนพอ

เลี้ยงชีพเลี้ยงครอบครัวให้เป็นสุขไฉนที่สามัญชน และมีกำลังทรัพย์พอเป็นหนทาง
วัง เคน, สมากม ข้าพระพุทธเจ้ายังจะได้ทราบและประสบเหตุการณ์ และกระทำ
คุณประโยชน์ยิ่งกว่านี้อีกเป็นแน่นอน

ข้อ ๓ นับตั้งแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้ดำเนินชีวิตในแนวนี้มาจนบัดนี้ ได้
พิจารณาคุณภาพการณียังมิได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขให้พออุปสัคไปได้ อันความคับขัน
ของบ้านเมืองและความยากแค้นของประชาชนก็ยิ่งเพิ่มพูนขึ้นเป็นลำดับ ทั้งยี่งนับวัน
ก็ยิ่งจะไต่ยี่งไต่พังการทุจริตของอำมาตย์มากขึ้น (เช่น จะประกอบกราดใด ๆ ถ้า
เป็นถอยร่อยความก็ต้องเสียค่าเดินเหินคือ สิบมด) ผลสุดท้ายในปัจจุบันกาลต่างก็
จะพากันเอาตัวรอดคดลัดไป จนปรากฏเป็นถอยคำปากตลาคกล่าวกันว่า "ถ้าผู้ใด
มาไว้รักชาติ ๆ ๆ ก็เท่ากับเป็นคนมีโรคจิตต์เสียแล้ว" ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกหวั่น
พรันใจเป็นทุกขร้อนแรงแรงว่า การแก้ไขจะไม่ทันห่วงที่กับความเสียหายอันกำลังรุมรัด
อยู่รอบคานเป็นที่สุด เพราะราษฎรพลเมืองไทยทั้งหลายซึ่ง เป็นชาวสวน ชาวนา
อันเป็นกำลังส่วนใหญ่ของประเทศสยามนั้น นอกจากเขาเหล่านั้นจะโง่เขลาเบาปัญญา
เพราะออนการศึกษา, ขาดการอบรมโดยเต็มที่ จนตนต้องเสียรักเสียเปรียบ,
ถูกกดขี่บีบบังคับความอยู่ดีชีวิตธรรมแล้ว เขายังถูกความเบียดกรอในการทำมาหา
เลี้ยงชีพจำกัคควงแคบเข้าทุก ๆ ที่ จนเวลานี้จะค้นหาชาวนา ชาวสวน ที่มีหลัก
ทรัพย์เป็นที่นาที่สวนของตนเอง (จำนองหมด) ถาทรัพย์สมบัติของคนแก่ ๆ น้อยที่สุด
ต่างได้รับความทุกข์ยากแรนแค้นเหลือที่ข้าพระพุทธเจ้าจะกราบถวายบังคมทูลพระมหา-
กรุณาโดยละเอียคในฎีกาฉบับนี้ได้ ถ้าเหล่าผู้ไคยยังจะกล่าววว่า เมืองไทยยังเป็น
สุขอยู่แล้ว ผู้นั้นก็กล่าวถอยคำมูสาวาทไม่ตรงต่อความจริงเลยพระพุทธเจ้าชา

ข้อ ๔ อนึ่งตามคำแถลงการณ์ของกระทรวง เกษตรธิการที่แถลงว่า
ที่ดินอันเหมาะกับการทำมาหาเลี้ยงชีพในประเทศสยามยังมีอีกมากมาย และราษฎร
ไม่พากันไปจับจองทำประโยชน์กันเองนั้น ก็เป็นความจริงอยู่บ้าง แต่เสนาบดี
กระทรวง เกษตรธิการหาได้คำนึงถึงสถานะของราษฎรไทยโดยแน่ชัดไม่ เพราะ

ราษฎรจะไปหาทุนหารอนที่ไหนซึ่งจะอพยพไปอยู่ตามคองตามคอย เมื่อป่วยไข้ได้ยาก จะทำประการใด ครั้นไปประกอบผลได้แล้วผู้ใดเล่าจะเป็นผู้อุปการะเกื้อกูลเป็นผู้นำในการขาย ในเรื่องการขาดการอนุเคราะห์แผนกพาณิชย์การนี้เอง ชาวพระพุทธเจ้าโคทรายเกลดาทรายกระหม่อมในเรื่อง สนวนฝ่าย ในมณฑลพิษณุโลก ที่ทองเล็กลมไปหมดเป็นอุทธรณ์ แม้อินคา ชาว คังปัจจุบันกาลก็มีนัยท่านองเดียวกัน อีกประการหนึ่งในประเทศสยามคนไทยเรายังขาดงานสหกรณ์อันเป็นสิ่งสำคัญ อย่างที่ฝรั่งเรียกว่า No-Co-operation between Labour & Capital ควบ

ประเทศสยามเป็นประเทศที่มีพื้นที่ดินเหมาะกับการกสิกรรมซึ่งเป็นที่ราบกันอยู่แล้ว และกำลังของประเทศจะพัฒนาเรื่องไคก็เพราะการกสิกรรมและการพาณิชย์การคู่กัน ถ้าอุปมัยการพาณิชย์การ เป็นกำลังกายของบุคคล และการกสิกรรมก็คือสายโลหิต เมื่อเจตนาจะให้บุคคลมีร่างกายสมบูรณ์ก็จำจักต้องบำรุงโลหิตให้ดีเพื่อเป็นเครื่องหนุนหลังกำลังกายที่จะไคฝึกซ้อมให้เล่นเอ็นกล้ามเนื้อแข็งแรงยิ่งขึ้นกันนั้น ควบประการฉะนี้ จึงเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจชาวพระพุทธเจ้า เป็นนักหนาว่า เป็นเพราะเหตุคังฎา? วิธีดำเนินงานของรัฐบาลจึงบันดาลผลจนมาต้องได้รับความกระทบกระเทือนของเศรษฐกิจแห่งโลกอย่างหนักจนฟื้นตัวไม่ได้ เพราะก็มีชื่อว่า "เราสยาม" จะไม่รู้ลึกควมช้านานถึงวงการเมืองที่สัมพันธ์กับต่างประเทศ และทั้งสถิติสินค้าเข้ามีจำนวนล้นกว่าสินค้าออกก็คู่จกัน โดยตามหลักเศรษฐกิจพาณิชย์การก็มีอยู่ว่า ถ้าสินค้าออกในประเทศไม่เพียงพอสินค้าเข้าประเทศก็จะต่อต้านความหายนะตลอดไป จึงเป็นการจำเป็นที่สุดที่ประเทศสยามจักต้องหมักชะเม้นบำรุงการกสิกรรมและพาณิชย์การให้เจริญยิ่ง และเพราะเหตุคังฎา? รัฐบาลจึงระงับพิธีแสดงกสิกรรมและพาณิชย์การอันเป็นงานเผยแผ่อบรมพลเมืองไทยให้บังเกิดศรัทธาและเพิ่มพูนความรู้ในงานอาชีพที่เป็นหลักของประเทศสยามโดยแท้เสียมนาน ซึ่งมีผู้เพียงแต่จะกล่าวกันว่า ยังไม่ถึงเวลา ๆ และฐานะการเงินของประเทศยังมั่นคง, พลเมืองยังประสบความสำเร็จทุกข่ากหย่อนกว่าชาวเมืองในต่างประเทศนั้น ชาวพระพุทธเจ้าเห็นควบเกลดาควบกระหม่อมว่า เป็นการบำรุงขวัญมากกว่าอย่างอื่น

ข้อ ๕ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นราษฎรสามัญ ย่อมจะทราบถึงวิธีดำเนินงานของรัฐบาลได้โดยละเอียดคายและน้อยที่สุด เพราะบางอย่างทางราชการก็เปิดเผย บางอย่างก็ปกปิดไว้ตามหลักรัฐประศาสน์นโยบาย ถึงกระนั้นก็คึกก็ยังเป็นความจำเป็นที่รัฐบาลจักต้องประกาศให้ราษฎรทราบทั่วกันภายหลัง แต่ทว่าบางครั้งก็มีข่าวร้ายไหลประจักษ์แจ่มแก่เหล่าประชาชนก่อนประกาศได้ ถ้าจะกล่าวถึงหลักกรรมคณาแล้ว วิธีดำเนินงานของรัฐบาลอิสระทุกประเทศก็ย่อมมุ่งหวังต่อความสันติสุขของประชาชนพลเมือง และความสมบูรณ์มั่งคั่งของบ้านเมือง เป็นส่วนใหญ่ทั้งสิ้น และก็ไม่มีประเทศอิสระใดในโลกที่ปรารถนาจะปกครองพลเมืองของตนให้ได้รับความหายนะลงจนแทบารุงสันติสุขเฉพาะหมู่เฉพาะเหล่าไม่คำนึงการเสียหายด้วยกุโบายโดยปริยายเลย สำหรับประเทศสยามของเรานี้ ราษฎรพลเมืองทั้งหลายก็ได้รับทราบตระหนักแน่ชัดอยู่ว่า ใต้อาณาของชุดีพระบาทได้ทรงหวังตั้งพระราชหฤทัยที่จะให้ได้รับความผาสุกทั่วกันโดยความยุติธรรมที่สุด ทั้งนี้ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อม แต่ทว่า

- ในวงงานราชการทั้งหลายซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งแต่งเสนาบดีเจ้ากระทรวงทบวงกรมแลเจ้าพนักงานดูแลทางพระเนตรพระกรรณนั้น ก็โดยใต้อาณาของชุดีพระบาทได้ทรงวางพระราชหฤทัยแล้ว เพราะฉะนั้นงานจะดีก็ตาม ก็สุดแต่ช่วงข้าราชการทั้งหลายเป็นประมาณทุก ๆ ชั้น และที่ได้ปรากฏมีการทุจริตจรรยาบรรณบังหลวง กินสินบล. กระทำการบกพร่อง ฉ้อฉลเอาใจใส่หากกระทำไปโดยหย่อนความสามารถไม่รู้อะไรถึงการณ์ ก็เป็นควายอำมาตย์เหล่านั้นไม่ชื่อตรงหน้าที, มีอคติเห็นแก่ประโยชน์แห่งตนแลพวกพ้อง, ขาดความวิจิพิเคราะห์ที่โดยต้องแท่งอนที่ที่จะกระทำลงไป เพราะฉะนั้นในการที่ประเทศสยามได้รับความกระทบกระเทือนเศรษฐกิจสงครามจนอาณาประชาราษฎรได้รับความเดือดร้อนด้วยประการทั้งปวงและการเงินของรัฐบาลขาดแคลนครั้งนี้ ก็ด้วยการกระทำของ เหล่าอำมาตย์เขลาและทุจริต ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า เขาชื่อ "บุรุษยาคัญที่สุด" เป็นคนเหี้ย แต่ผลสุดท้ายกลับมาเวณ

การรับขานให้ตกเป็นพระราชภาระอันหนักอย่างใหญ่หลวงแต่ใตฝ่าละอองธุลีพระบาท และสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งเป็นการ อนุเคราะห์ที่สุด โดยเขาเหล่านั้น ก็ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินเดือนเป็น เบี้ยเลี้ยงชีพเลี้ยงครอบครัว, มีเกียรติ, มีศักดิ์มีคสามัญชนเป็นการตอบแทนงานที่ เขาต้องกระทำอยู่แล้ว

ข้อ ๖ จริงอยู่ วิธีดำเนินงานในวงราชการสยามจักต้องกระทำโดย ความรอบคอบมิให้กระทบกระเทือนถึง เศรษฐกิจพาณิชย์การของประเทศที่มีอำนาจ ในวงการเมืองอันเกี่ยวกับสยาม (อังกฤษ, ฝรั่งเศส) จึงนับว่าเป็นงานที่หนักใจ อยู่มาก กับยิ่งมาสมสมัยที่เป็นยุคหัวต่อแห่ง เหตุการณ์เก่าและใหม่ ซึ่งเป็นสิ่ง สำคัญที่เราจักต้องให้การศึกษาแก่พลเมืองและอบรมให้รู้เท่าถึงการณและ เจริญใน ศีลธรรมอันดี และเราก็ได้จัดทำแต่ส่วนน้อยที่สุดก็เป็นการลำบากแก่รัฐบาลอย่างยิ่ง แต่หาในกรณีนี้ที่ประเทศสยามต้องรับภัยพิบัติด้วยเศรษฐกิจโดยรอบคอบทั่ว ๆ ไป ครั้งนี้ มิได้เกี่ยวและเกิดขึ้นด้วยวงการเมืองกับต่างประเทศโดยแท้จริงที่เกี่ยวเลย เท่าที่ข้าพระพุทธเจ้าประมวลเหตุการณ์และสภาพความเป็นไปมาพิจารณาดู ข้าพระพุทธเจ้ามีความเสียใจอย่างลึกซึ้งที่จำต้องขอพระราชทานพระบรมราช- าวโรกาศกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ ทั้งที่รู้สึกเกรงกลัวพระราชอาชญา เป็นอันเกล้าว่า เป็นเพราะ

๑. มีหมู่อำมาตย์ที่รับราชการไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ราชการ โดยเห็น แก่ประโยชน์แห่งตนและพวกประกอบกรทุจริตทางตรง ทางอ้อม อย่าง ๑. (ซึ่งเป็นการยากที่จะค้นหาหลักฐานโดย กระจ่างชัด นอกจากจะสันนิษฐานจากทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่และ การใช้จ่ายกับเวลารับราชการที่ได้รับพระราชทานเงินเดือน เทียบเคียงก็จะทราบเกล้าเป็นราว ๆ ดังเรื่องการป่าไม้ เป็นอาทิ) และอำมาตย์เหล่านี้ไม่รู้เท่าถึงงานโดยแน่ชัด

- แท้จริง ทำการผิดพลาดอย่าง ๑ กับอำนาจที่ไม่เอาใจใส่
 การงานสักแต่จะผ่านไปวัน ๑ วัน ๑ อย่าง ๑
๒. รั้วป้องกันประเทศไม่แน่นหนาพอ มีช่องโหว่ที่ศัตรูคือชนต่างชาติ
 สามารถเล็ดลอดเข้ามาได้มาก ด้วยความไม่รู้เท่าถึงงานมาง
 ด้วยต่างคนต่างถือว่าเมื่ออำนาจจะกระทำโดยพลการไม่ปรึกษา
 หารือบ้าง
 ๓. พลเมืองไทยยังโง่เขลาเบาปัญญา เพราะขาดสิ่งสำคัญคือ
 การศึกษาและอบรมถึงขนาด
 ๔. มีบุคคลที่รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ช่วยการกระทำ
 น้อยที่สุด เพราะจะถนัดแต่การเจรจาเท่านั้น ทั้งมีหน้า
 ถ้าจะมีผู้ใดกระทำตนให้เป็นประโยชน์ ก็กลับพาลหาว่าเป็น
 อูยบายบาง เป็นโรคจิตบ้าง ฉะนั้นเป็นเหตุใหญ่เจตนาที่ทอดอ
 ลดความเจตนาดีไป
 ๕. ระเบียบแบบแผนในวงราชการยังพันเผื่อไม่ลงรอยกันเป็น
 บันทัดฐานที่แน่นอน มีคนมากกว่างานบ้าง เปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ
 บ้าง อันเป็นการเปลืองพระราชทรัพย์มากอยู่ กับวิธีดำเนิน
 งานของเจ้านาที่ก็ฉะฉานซึ่งเป็นการบั่นทอนเศรษฐกิจทางอ้อม
 ของประชาชนเป็นที่สุด
 ๖. การจ่ายเงินฟุ่มเฟือยในสิ่งที่ยังไม่เหมาะกับกาลเทศะ กับ
 ทำงานโดยผิดพลาดเนื่อง ๆ มิได้พิจารณาว่าสิ่งใดจำเป็นก่อน
 หลังอย่างใด
 ๗. ขาดการบำรุงกลสิกรรมและพาณิชย์การโดยจริงจัง และมีการ
 อบรมน้อยที่สุด

๘. บันดาเศรษฐีคฤหบดีมิไคสนใจที่จะประกอบการอุตสาหกรรม และพาณิชย์การ หัตถกรรม เพื่อเป็นการอุปการะกรรมกรเลย าลา เหล่านี้เป็นอาทิ เมื่อสรุปรวมส่วนสำคัญที่สุดของมรดกเหตุ ขาพระพุทฺธเจ้าก็เห็นควยเกลาคควยกระหม่อมว่า อำมาตย์ เซลาและทุจริต เป็นลูกคุมดวงความเจริญรุ่งเรืองของชาติ และนำความหายนะมาสู่ชาติเป็นที่ ๑ พลเมืองโง่เซลา เป็นที่ ๒ สำหรับอำมาตย์ทุจริตแลเซลานั้นยังมีปะปนในวง ราชการมากเพียงไร ผลร้ายก็จะยิ่งเพิ่มพูนขึ้นเป็นลำดับ เณาะข้าราชการ เพียงแต่เขาจะพากันนึกว่าเป็นสเหมือน ลูกจ้างรัฐบาลก็เป็นผลร้ายมากอยู่ ขาพระพุทฺธเจ้าได้เคยไป ในสถานที่ทำการของรัฐบาลหลายแห่ง ได้พบเห็นแต่เจ้าพวก มาไทยไปฝรั่ง เล่นหัวหยอกเอิน นั่งอ่านหนังสือพิมพ์ และ คุยกันอย่างสาระพัดเรื่องในเวลาทำงานเป็นอันมาก ถ้าตาม หัวเมืองณที่ว่าการอำเภอควยแล้วถึงเวลาทำงานก็ยังมี เจานาที่ทำงานก็มี และยิ่งมาในสมัยข่าวลือจะยุบ, จะลด เงินเดือน จะไคยีนแต่คำครหานินทาถึงก็มออกอุทานวาจา จะพากันเอาหูไปนาเอาตาไปไร ไม่เป็นอันจะตั้งหน้ารับ ราชการโดยเต็มທີ່ให้สมกับที่ไครับพระราชทานเงินเดือนนั้ง เอาศัพทมิไค เป็นที่นำออกสู่ละอายแก่ใจยิ่งนัก บุคคลจำพวก นี้จะหาและเห็นแก่ชาติบ้านเมืองสักเท่าปีกรีนไม่มี ขาพระพุทฺธ- เจ้าถิวว่าบุคคลจำพวกนี้เป็นบุคคลทรยศต่อชาติมากกว่าอื่น และเหตุไฉนถึงยังคงรับราชการอยู่ไค ก็เพราะเจานาที่ขาด ความรอบคอบเอาใจใส่ถูกรูณาปราณีเกินไปนั่นเอง

ข้อ ๙ ที่ขาพระพุทฺธเจ้าไคบังอาจเอื้อมกราบถวายบังคมทูลพระมหากษัตริยา เป็นเชิงคำหนักติเตียนวงงานของรัฐบาลและลงโทษเหล่าอำมาตย์ราชบริพารมาให้

ข้อ ๕ เป็นความสัตย์จริงอยู่บ้าง ที่มีผู้กล่าวเป็นเชิงบำรุงขวัญว่า พลเมืองไทย (ไทยแท้) มิได้หมายความว่าถึงไทยตามพระราชนิบัญญัติสัญญาติ ซึ่งเขาถือว่าเป็นการอาศัย จะไม่มีการกระทำให้ง่วงยากต่อการเมือง โดยทางมีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์อย่างแน่นแฟ้น ตรึงตรามาเป็นเวลานาน แต่ชาวพระพุทธเจ้าหาญกล้ากราบถวายบังคมทูลพระมหากษัตริย์โดยความสัตย์จริงว่า พลเมืองที่โง่เขลาทั้งหลายหาทราบเกล้าว่า การรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นั้นเป็นประการใด จักต้องหาจันใดมิได้ เขาจะมีความรักอยู่ที่คือ ตัวเขา ครอบครัวเขา และมีความเลื่อมใสในศาสนาตามประเพณีนิยม (คือสักแต่เขาถือกันมากก็ถือตาม ๆ กันโดยไม่ทราบซึ่งของหัวใจและข้อปฏิบัติในศาสนา จะเห็นได้ก็คนแก่เฒ่าที่คนองไม่ได้จึงเข่าวัด) และมีความรักนับถือเกรงกลัวพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินคืออย่าง "พระเจ้า" (พากันพูดว่าจะฆ่าก็ตายจะคล้ายก็รอดจะไปรบก็ไต่จะไปรบก็ไต่) เท่านั้น

ในคราวไรถ้าเขาได้รับความกตัญญูเคียดแค้นไม่ยุติธรรม ฤการเกรี้ยวกราดนา ๆ จากข้าราชการที่ไปปกครองดูแลทุกข์สุข เขาก็พากันเข้าใจไปว่า พวกข้าราชการนั้น ๆ เป็นนายเขาอีกชั้น ๑ และรับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้ออกไปควบคุมจับนายกับบ่าว และยอมกับความขมขื่นไว้อย่างแค้นใจ โดยประการฉะนี้ ความหวังในเรื่องที่ราษฎรที่โง่เขลาจะมีความจงรักถึงกับจะยอมถวายชีวิตเป็นราชพลีโดยแน่นแท้ก็ตกไป จะมั่นใจอยู่ที่คือ การทรยศนั้นเป็นอันไม่มี ชาวพระพุทธเจ้าชอกกราบถวายบังคมทูลอุทธรณ์เพื่อทรงทราบแต่ใตฝ่าละอองธุลีพระบาท คือ

๑. เป็นต้นว่า เขาฤญาติต้องรับหมายเกณฑ์เป็นทหารฤดาการจกก็พากันโศรกเศร้าเสมือนว่าผู้นั้นต้องตายจากฤตของราชทัณฑ์เป็นเวลานานปี ทั้งยังมีการแซงแซกหักกระดูกอย่างบัดสีนา ๆ

๒. เป็นต้นว่าเขาถูกแรงรักษาอาการ ภาวะฐาบาดขึ้นภายในอาการ ภายใน (ภายในเขาเขามิคำนี้) เขาก็พากันจุมโทะ "ในหลวง" ถึงกับอุทาน วาจาว่า เราอยู่ในแผ่นดินท่าน ท่านจะทำอย่างไรก็สุดแต่ท่าน ดังนี้เป็นอาทิ

ข้อ ๑๐ แลละก็หากว่า ความคับแค้นยากจนได้เพิ่มพูนมากจนจะถึงความอดอยากและได้รับความทุกข์เวทนายิ่งไปกว่านี้ ทุก ๆ คนก็ต้องพะวงถึงตนและครอบครัวก่อนอื่น คือธรรมอันดีซึ่งมีกันอยู่บ้างก็หมดไป เพียงแต่การปล้นสดมภ์ฉกชิง ลักทรัพย์ถาดฉลกันเอง ขวาทันกันเอง เพราะการอาสามากร้ายและคร้านต่อจะขอรับความยุติธรรมของศาลโดยเขามักจะพากันเห็นว่าหาได้ยากเต็มที ก็เป็นการทำลายความสงบราบคาบอยู่แล้ว นอกจากนั้นครั้นมาผสมด้วยการปลุกเสกยุงส่งเสริมของนักการเมืองที่มีความรู้น้อย, นักการเมืองอันเต็มไปค้ายอบายหาประโยชน์ นักการเมืองที่ชิงสุกก่อนหาม (คังหนังสือพิมพ์ทุกวันนี้) ก็อาจจะกระทำให้เป็นเหตุเสียความสงบราบคาบและศีลธรรมอันดีหนักขึ้นไปชั่วกาลหนึ่งขณะหนึ่ง อนึ่ง เหตุที่จะประกอบเพิ่มพูนความหวั่นใจของข้าพระพุทธเจ้าก็มีอีกข้อ ๑ คือ การเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ บอดเซวิท และอั้งยี่ของจีนอันปรากฏก่อการยุ่งเหยิงเนื่อง ๆ (ข้าพระพุทธเจ้าเคยนำเอกสารถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ ๘.๘.๖๒ ครั้งหนึ่ง) ก็อาจจะมีส่วนพลอยผสมรุกรานให้บังเกิดในสิ่งที่มีควรจะบังเกิดขึ้นได้

ข้อ ๑๑ เพราะเหตุดังนี้ จึงเห็นควยเกล้าถวายกระหม่อมว่า วิธีแก้ไขสภาพการณ์ของประเทศสยามในปัจจุบันกาล ก็เสมือนประหนึ่งว่าจักต้องพยายามรักษาผู้ที่ป่วยหนักและมีโรคร้ายแทรกแรงหลายขนาน ซึ่งนายแพทย์ต้องใช้ความเอาใจใส่ตรวจอาการและระมัดระวังรักษาอย่างแข็งแรงโดยเร็วที่สุด เพราะกำลังคือ "เงิน" มีน้อยเต็มที อันโรคแทรกแรงคืออำนาจที่ทุจริตก็จำกำจัดให้ออกจากร่างกายโดยพลัน มิฉะนั้นถ้าโรคนี้กำเริบขึ้นภายในก็ยากที่จะพยาบาลให้สถานะของบ้านเมืองทรงตัวอยู่ได้โดยปกติสุขขนาน ข้าพระพุทธเจ้ามั่นใจควยเกล้าถวายกระหม่อมว่า

ในเมื่อไต่ฝาดะอองฐลีพระบาทไต่ทรงทราบตระหนักแนถึงสมุทฐานของเหตุที่นำ
ความเลื่อมทราวมมาสู่ประเทศสยามแล้ว ก็ะทรงซัจักความหายนะของบ้านเมือง
และเพิ่มพูนความสมบูรณพุดศุขได้ในเวลาอันเร็ววันด้วยพระญาณปรีชาราโชบาย
อันสุขุมคัมภีรภาพเป็นเพียงแท้

ขอ ๑๒ เพื่อทรงทราบไต่ฝาดะอองฐลีพระบาทในหลักถานการกระทำ
แห่งกิจการที่ข้าพระพุทธเจ้าไต่สนองคุณชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มาโดย
ผลการ ข้าพระพุทธเจ้าไม่สามารถที่จะนำขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นสักขี
พยานโดยสำเนาละเอียดได้ จึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสเพียงแท้
บัญชีเรื่องโดยสังเขปซึ่งไต่แนบมาทูลเกล้าพร้อมกัฎฎีกาฉบับนี้

ควรมิควรรู้แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า-
โปรดกระหม่อมขอเคชะ

ข้าพระพุทธเจ้า นายทองเจ็จจาร์สาทร

บัญชีผลงาน ๑ ฉบับ

ข้าพระพุทธเจ้า นายทองเจ็จจาร์สาทร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: หจข., ร. ๗ รล. ๒๐/๑๕๔ ฎีกาทูลเกล้าถวายความเห็น
วันที่ ๔ เมษายน ๒๔๗๕.

ประวัติผู้เขียน

นางสาวสุทธิพันธ์ ชุทรานนท์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์) จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ และเข้าศึกษาต่อที่บัณฑิตวิทยาลัยในปีเดียวกัน.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย